

Die uw jeugd vernieuwt
als die van een arend...

De Reformatie

WEEKBLAD TOT ONTWIKKELING VAN MET GEREFORMEERDE LEVEN

HET ZOEKLICHT OP EEN ZOEKONTWERP I

Kuitert is in. Jan Huijgen wijst in *Bij de Tijd* (mei 1993) op de bedreiging die van Kuiterts ervaringstheologie uitgoot en spreekt het vermoeden uit, dat veel vrijgemaakte jongeren een grote affiniteit hebben met Kuiterts 'betwijfeld geloof'.

Al zou dat laatste maar voor de helft waar zijn, dan ligt daar al voldoende reden in het zoeklicht te richten op Kuiterts zoekontwerp, zoals het in *Het kan nog erger wordt* geschetst en bekritiseerd.

Kan het erger?

Begin 1992 verscheen van de hand van H.M. Kuitert, oud-hoogleraar in de dogmatiek en de christelijke ethiek aan de Vrije Universiteit te Amsterdam, een boek, dat geen nadere introductie meer behoeft. Het algemeen betwijfeld christelijk geloof (in het vervolg *Betwijfeld*) maakte veel reactie.; los, werd bejubeld en verguisd en in ieder geval goed verkocht. Onder gereformeerden zullen vooral het korte weerwoord van J. Douma en de uitvoeriger repliek van J. Hoek bekendheid genieten.

In het boek van Kuitert komt de belijdenis van de kerk zwaar onder vuur te liggen. Maar het schijnt nog erger te kunnen. Dit jaar verscheen een vervolg-uitgave: *Het kan nog ei-grr. Een discussie over thema's uit 'Het algemeen betwijfeld christelijk geloof'*. U vindt daarin de geredigeerde tekst van een heet debat, dat op 3 juni 1992 gehouden werd in de Westerkerk te Amsterdam. Voor een bomvolle zaal ontspon zich een felle discussie tussen H.M. Kuitert en zijn opponent, H.S. Versnel. De laatste is hoogleraar in de oude geschiedenis aan de Rijksuniversiteit. De grote schare toehoorders in de kerk moet volgens de verhalen ademloos geluisterd hebben.

De redactie vroeg me *Het kan nog erger* (in het vervolg *Erger*) te recenseren. De recensie is uitgelopen op meer dan een boekbespreking. Er zijn nu eenmaal **publikaties**, die vragen om meer. Boeken, die je aan het denken zetten, die je uitdagen, die je warm of koud maken. Enerzijds volg je de discussie van Kuitert en Versnel op grote afstand. Je voelt je op je stoel in de Westerkerk hijgastheer ds. N.M.A. ter Linden allerminst thuis. Anderzijds word je, Kuitert en Versnel lezend, betrokkene. De wettelijke zaken die door Kuitert en Versnel aan de orde worden gesteld, kun je als christen niet in koelen bloede bespreken. Het geloof als zoekontwerp, waarbij niets meer vastligt en waarbij je twijfelend en tastend je weg gaat – zou dat niet kunnen? Ook wie zich in het klimaat

HOOFDARTIKEL

Het zoeklicht op een zoekontwerp I'

G. Gunnink

WIT DE SCHRIFT

Zwijgen over Jezus?

J. Luiten

KERKELIJK LEVEN

De stille revolutie

W.G. de Vries

GEKNIPT VOOR VANDAAG

Pasen en Pinksteren

KORT GEHOUDEN

De secularisatie en onze gebeden

M. te Velde

AAN DE BROEDERWEG

Inauguratie C.J. de Ruijter

W.G. de Vries

OP MAAT

Tussen hollen en stilstaan

H. Folkers

UIT DE HISTORIE

Ghy doet wat u betaamt in siekt en ongeval I

P. Th. Bareman

Synode-indrukken VI

B. Luiten

PERSCHOUW

G.J. van Middelkoop

van Kuitert en Versnel niet thuis voelt, kan door bepaalde gedachten gegrepen worden. Het geloof als zoektocht, houdt dat de spanning er niet in en doet dat tegelijkertijd geen recht aan de bescheidenheid waartoe een postmoderne tijd ons lijkt te dwingen? Kernvragen van het christelijk geloof worden door gereformeerde jongeren opnieuw aan de orde gesteld. Aan oude stellingen wordt geschud en de vraag is gerezen of zoekenderwijs geloven niet meer past bij het werkelijkheidsbesef van vandaag.

In het kort

Kuitert geeft in *Erger* een korte samenvatting van wat hij veel uitgebreider neerlegde in *Betwifeld*. In zijn bijdrage zet Kuitert onder zijn afscheid van geopenbaarde waarheden nog eens een dikke streep. Wij houden niet op te benadrukken dat onze kennis van God een ontwerp karakter draagt. Onze werkelijkheidservaring laat nog slechts toe, dat we over God spreken in het kader van een zoekplaatje. In Kuiterts schets van 'Geloven op z'n christelijks' vinden we weinig nieuws ten opzichte van *Betwifeld*, behalve ten aanzien van het werk van de Geest: 'Als ik mijn boek opnieuw zou moeten schrijven, zou ik dat meer uitdiepen' (25).

Versnells reactie is tamelijk vernietigend. Zijn kritiek komt erop neer, dat Kuitert wel onophoudelijk de christelijke geloofstraditie ofwel ondergraaft ofwel onderbouwt met behulp van logische redeneringen, maar dat Kuitert daarbij zelf telkens tegen de logische lamp loopt. De rationalist Versnel vindt het allemaal prachtig, als Kuitert bij zijn herziening van de christelijke traditie het 'gezonde verstand' laat prevaleren boven 'naïef geloof'. Maar wat Kuitert, al redenerend, nog van het christelijk geloof overhoudt, kan volgens Versnel met een beroep op com-

mon sense-argumenten niet langer overeind blijven. Kuiterts logica is niet op bijbelteksten gefundeerd, 'maar op een soort algemeen aanwezig geachte logica, die evenwel volstrekt persoonlijk, tijd- en cultuurgebonden en daarmee volstrekt willekeurig is' (39).

Versnel trapt zonder veel omhaal door de dunne ijsvloer heen, waarop Kuitert nog dacht te kunnen lopen. Het verbaast dan ook niet, dat in de tweede gespreksronde de toon kribbig wordt. De ervaringstheoloog Kuitert en de agnost Versnel komen daarbij geen centimeter dicht bij elkaar. De mens die buigen wil voor het gezag van Gods Woord, op zijn stoeltje achterin de Westerkerk, blijft na het wegtrekken van de kruitdamp zitten met een vraagteken. Was dit gevecht werkelijk wel zo heet als het werd opgediend? Was het méér dan een felle schermutseling van twee mannen, die gezamenlijk vrede hebben met de overtuiging: alles wat over boven gezegd wordt komt van heden af?

De opzet van de nu volgende artikelen is als volgt. In de eerste twee artikelen geef ik een analyse van de opvattingen van Kuitert, zoals die in *Erger* naar voren komen. Daarbij maak ik, als het van pas komt, gebruik van de uitvoeriger beschouwingen, zoals dit: in *Betwifeld* te vinden zijn. In een derde artikel zal worden ingegaan op de reactie van Versnel. In een vierde en laatste artikel stellen we de vraag of we, bijbels gezien, het christelijk geloof als zoekontwerp of als zoektocht kunnen karakteriseren.

Geloof zonder Christus?

'Wie Hem aanroept in de nood, vindt zijn gunst oneindig groot, luidt een oude psalmregel. Dat spreekt mij, tot op de dag van vandaag, aan, en ik meen dat ik daarmee de christelijke traditie niet cenzijdig interpreteer', aldus Kuitert (24). Het zijn woorden, die iets oproepen. Kuitert weet een snaar te raken bij mensen die veel kwijt zijn, maar die niet alles willen verliezen. Bij God, de Schepster, mag de mens geborgenheid zoeken. In *Betwifeld* was Kuitert eerder, minder dierbaar, tekeer gegaan tegen de stelling, dat het verkeerd zou zijn als een mens door de nood die hem overvalt leert bidden. 'Nee, nood leert bidden – daar is niets op tegen. Nood is er veel te reëel voor om er theologische grappen over te maken. Als de donder naar God als je in nood komt! Anders kan het niet gezegd worden' (254).

Mijn eerste en belangrijkste bezwaar tegen de door Kuitert geboden herziening van het christelijk geloof is, dat hij wel naar God wijst als toevlucht voor de mens (als hij die mens uitkomt), maar dat hij ondertussen Jezus Christus, in Wie de grootheid van Gods oneindige gunst alleen te kennen is, kleineert. In het beeld dat Kuitert van God ontwerpt raakt de Zoon van God buiten beeld. Het door Kuitert geboden zoekplaatje is een ontwerp waarin Jezus Christus als de levende toevlucht zoek is geraakt. Wie kan God aanroepen in de nood buiten de Zoon van God om? We kunnen het jammer genoeg niet anders zeggen: Kuitert propageert een geloof zonder de Christus van de Schrift.

KERNREDACTIE

DR. W.G. DE VRIES (eindred.), DR. G.J. VAN MIDDINKOOP, PROF. DR. M. ITVELDE

OVERIGE REDACTIELEDEN

DR. R. TORBECK, DR. B. LUITEN, PROF. DR. C.J. DE RIJTER, DR. H. VELDMAN, PROF. DR. K. VELING

MEDEWERKERS

J.J. BAAS, DR. J.A. BOERSMA, J.M. DE JONG, DR. J. SMELIK

Alle stukken bestemd voor de Redactie aan
De Reformatie, Postbus 24, 8260 AA te Kampen

ADMINISTRATIE/ADVERTENTIES

Uitgeverij Oostervaar 8 Le Coindre H.V., Postrekening 406040 t.n.v.
De Reformatie, Goes, Postbus 25, 4460 AA Goes Tc. (01100) 15591

ABONNEMENT

f 84,75 per jaar; f 45,25 per halfjaar; studenten f 69,25 per jaar (binnenland).
Buitenland f 143,50 per jaar (zeepost)

Een abonnement kan per maand ingaan, maar slechts beëindigd worden uiterlijk twee maanden voor het verstrijken van de betalings termijn

Losse nummers f 1,85 (excl. porto).

De Reformatie is op : asette verkrijgbaar bij de Stichting Bralectah
Tcl. (05213) 15946.

ADVERTENTIES

Prijs f 0,63 per mm. Contractaanvraag op aanvraag

Zonder schriftelijke toestemming van de uitgever is het niet toegestaan
artikelen uit dit blad over te nemen

ISSN 0165-5111

Ik zal dit verwijt toelichten. Volgens Kuitert denkt het christendom hij het woordje God allereerst aan God als Schepper viin mens en wereld. De praktische betekenis viin God als Schepper konden de Israëlieten met hun gewonc 'boei-cnverstand' begrijpen zegt hij tegen Versnel. Hij wijst in dit verbaaid op Psalm 94 : 7. **Zou** Hij die het oor plantte, niet horen? Die het oog vormde niet zien? Maar het wordt door menig christen niet meer ingezien. 'Dat is de reden geweest, dat ik het geloof in God als Schepper zo centraal heb gesteld' (88, 89).

Maar is deze Schepper ook de Vader van onze Here Jezus Christus? Kuitert wil zelf vasthouden aan een (!) centrale plaats voor Jezus binnen het christelijk geloof. 'Het gaat om God maar daarom draait het om Jezus. Hij heet "de weg" of ook "de middelaar", waarinee zijn instrumentele plaats is aangeduid. Niets miider, ook niets meer' (26). Van deze centrale plaats konit echter weinig terecht. Het draait in Kuiterts zoekontwerp niet echt om Jezus Chns-tus, ondanks de bewering van het tegendeel. In de discussie met Versnel wordt veel over God (de Schepper) gesproken, maar de naain vaii Jezus Christus komt heel weinig in dit hoek voor. Dat is onthullcnrl. Maar hei is geen verrassing, als we ons de christologie van *Betwijfeld* herinnciin. Juist als het gast over de persoon van Jezus Christus gaat er zeer veel overboord.

Kuitert ontkcndc daarin de leer van de twee naturen van Christus (136). De lecr van zijn vleeswording noemde hij een mislukt denkmodel, de leer van de maagdelijke geboorte een logische legende (138, 169). God was in Christus de wereld met zichzelf verzoenende, maar Christus heeft, hangend aan het vloekhout, niet aan de zondaar!, gedacht die hij met zijn offer redden zou (151). Kuiiert wil aan de opstanding vasthouden, maar dat betekent niet dat een lijk weer levend werd (165). De hemelvaart is, wederom, een logische legende (169). Waar in het onderwerp vaii Kuitert de *zondeval* wegvalt, moet de Redder uit de ellende wel van secundair belang geacht worden.

Geloof onder een lege troon?

Wat kan er dan nog overblijven van Christus' zitten aan de rechterhand viin God? Wat kan er dan nog overblijven van het dagelijkse heilafeit waar de christenheid van moet leven? Terwijl Kuitert wel aan de macht en wil van God vasthoudt, horen we weinig of niets over de macht en wil van Jezus Christus. 'God heeft niet echt een rechterhand en Jezus zit niet ergens in het heelal. (...) Maar wat kan het dan berekenen dat Jezus "alle macht" heeft? (...) Moeten we het de macht van de liefde noemen? Maar wat is dat dan? Ik kies voor wat anders (dat er overigens niet mee strijdt) en denk dat we eerder moeten zeggen: het is de macht van het Woord. Het Woord laat vrij, een kerk met het Woord kan nooit een dwiigeland worden, blijft te allen tijde een dienaar van het Woord. Maar het Woord heeft wel macht over mensen. De christelijke traditie gelooft dat Jezus als het Woord dat verkondigd wordt, alle

macht heeft op hemel en aarde. Het maakt vrij maar laat ook vrij' (170).

Een onthullend gedeelte. De 'christelijke traditie' heeft inderdaad weet van **het** feit, dat Christus door zijn Woord en Geest regeert. Maar niet om daarmee Christus' lichamelijke aanwezigheid buiten onze dampkring te verdampen! Dezelfde 'christelijke traditie' heeft er ook weet van, dat Christus werkelijk de Regent hierboven is, door Wie de Vader alle dingen regeert. In *Erger* noemt Kuitert het een misverstand, te menen dat Jezus op niis neerziet uit de hemel, zoals hij iemand voor de radio hoorde beweren (73). Zo geformuleerd krijg je wel een zeer verschraalde en afstandelijke opvatting van Christus' koningschap. Zijn neerzien is een genadig omzien naar mensen. Als dit een misverstand is, waar moeten kerk en wereld het dan nag zoeken? Kan de benadering van Kuitert anders geïnterpreteerd worden *dan* als een onttroning van Christus? Jezus is niet aan de rechterhand van God, maar hier beneden op aarde, als liet Woord dat verkondigd wordt.

Voorbeeldig is Kuitert niet alleen in zijn taalvermogen en helderheid van keuzes maar ook in zijn poging het christelijk geloof voor een groot publiek te vernntwoorden. Maar juist bij het *christelijk* gehalte van deze verantwoording moeten grote vraagtekens geplaatst worden. Wie zich moeilijk kan losmaken van de charmes van Kuiterts zoekontwerp, zou de vraag kunnen overwegen, of de reductie van het christelijk geloof tot een zoektocht niet noodzakelijk werd door het kwijtraken van 'de Weg'.

G. Gunnink

N.a.v. H.M. Kuitert en H.S. Versnel, *Het kan nog erger. Een discussie over thema's uit 'Het algemeen betwijfeld christelijk geloof'*, Baarn 1993, f 29,50.

ZWIJGEN OVER JEZUS?

En de behoudenis is in niemand anders.

Handelingen 4 : 12

Dat kunnen Petrus en Johannes niet. Over Jezus zwijgen. Hij is opgestaan uit de dood. Zij hebben Hem naar de hemel zien gaan.

In zijn naam hebben zij die verlamde man beter gemaakt. Petrus zegt: In de naam van Jezus, wandel! En de man loopt huppelend de tempel in.

Voor Petrus en Johannes staat vast: Jezus is onze Redder. Dat hebben we met eigen ogen gezien.

Maar dan komen daar de Joodse leiders aan, met de tempelpolitie. Zwijgen moeten Petrus en Johannes!

Zullen ze dat kunnen? Hun mond dicht houden over het mooiste wat ze ooit hebben meegemaakt?

Er is maar één Redder voor mensen in de hele wereld. Zullen ze voor al die mensen over Hem zwijgen?

Spreeken zullen ze van Jezus! Niemand die ze tegenhoudt.

Maakt u dat ook mee? Je moet zwijgen over Jezus, terwijl je wilt spreken? Je hart is vol van Jezus, en je wordt de mond gesnoerd?

Meestal zwijgen we uit onszelf wel. Jezus is voor ons geen nieuws meer. Redding van Gods toorn, redding van je zonden – waar maak je je druk om?

Je gaat naar de kerk, je viert het avondmaal. Dat zijn zo onze vaste rituelen. We willen het best nog wel doen. Maar avondmaal vieren? Spreken over Jezus? Je nek uitsteken voor Hem, zoals Petrus en Johannes deden?

We zitten vaak liever onder ons, dan dat we aan Jezus ruim baan geven.

Wat moet er dan met ons gebeuren?

Hetzelfde als met Petrus en Johannes: zij hebben Jezus gezien. En de genezing van die verlamde man. Zij zijn overtuigd, met eigen ogen hebben ze gezien: Jezus is Heiland, van mij en de wereld.

Kan u dat ook zien? Jezus, zijn lijden, zijn opstanding? En dat Hij ook hier en nu reddend kan ingrijpen?

Nee, niet zoals Petrus en Johannes. Zij hebben Jezus van nabij meegemaakt. Dat kunnen wij zo vandaag niet meer.

Maar toch kunnen ook wij Jezus zien. Door de ogen van de discipelen!

Wat zij zagen is betrouwbaar opgeschreven, in hun oog- en oorgetuige verslag. Daardoor mogen ook wij zien wat zij zagen: Jezus, zijn lijden, zijn opstanding, zijn hemelvaart. En dat Hij vanuit de hemel reddend ingrijpt.

Zeg dan niet: dat was iets van toen, die genezing van de verlamde man.

Zeker, toen werd daardoor het evangelie bevestigd. De mensen zagen: Jezus werkt nog steeds, vanuit de hemel nu.

Maar via het evangelie zien wij het vandaag ook: dat is Jezus, Hij redt mens en wereld!

En mocht je het nog niet geloven, Jezus laat nog meer zien. Van zijn lijden toen en zijn reddingswerk vandaag. Aan het avondmaal!

Je ziet het, met je eigen ogen: zo is Jezus, toen en nu!

Toen voor u gestorven, vandaag uw Gastheer en Heiland.

Je ziet het, met eigen ogen.

En dan: als dat zo is, voor jezelf, voor anderen, zul je dan zwijgen?

Terwijl je ervan overtuigd bent. Er is maar één Redder voor alle mensen en dat is Jezus. Je hebt het zelf gehoord en gezien.

Zwijgen zal wie Jezus niet heeft gezien. En wie Hem niet wil zien.

Maar als je gezien hebt, wat Jezus je laat zien?

Dan verkondigen we de dood van onze Here!

Aan het avondmaal.

En in de praktijk van het gewone leven. Bij je thuis, voor je bekenden, je collega's, wie het maar horen wil.

Zullen we...?

J. Luiten

DE STILLE REVOLUTIE

In ons vorige artikel bespraken wij het boek van drs. H.C. Endelijk over de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken van 1936 tot 1975.

We eindigden ermee te wijzen op het verband tussen het uitdrijven van de Vrijgemaakten en de funeste ontwikkelingen die sindsdien in de synodaal geworden Gereformeerde Kerken zich in snel tempo hebben voltrokken. We memoreerden wat gezegd werd over de 'opgebroken situatie' in deze kerken en de greep naar de macht door 'links'.

Nu is er een boek verschenen van de godsdienstsocioloog aan de VU, dr. G. Dekker. Hij behandelt de periode van 1950 tot 1990 vanuit godsdienstsociologisch standpunt. Wat we in dit boek lezen maakt ons stil. Stil van verbijstering over wat zich in veertig jaar in toch eertijds gereformeerde kerken heeft voltrokken.

Vooraf wanneer we op ons laten inwerken wat beschreven wordt in onderdeel B over 'De feitelijke ontwikkeling' zeggen we: God Gehoeve onze kerken voor **zulk** een afval van het geloof, dat aan de heiligen is overgeleverd. We houden onszelf in dit artikel een spiegel voor, want alle leedvermaak mag wel ver van ons blijven. Leedvermaak is uit den boze, maar er mag wel verdriet zijn, een droefheid naar Gods wil, die **onberouwelijke** bekering werkt, bekering, waar men geen spijt van heeft (2 Kor. 7: 10). En deze dagelijkse bekering hebben wij allemaal nodig. In dat licht dient hetgeen volgt dan ook gezien te worden.

Professionalisering en centralisering

Dekker signaleert als twee opvallende aspecten de *professionalisering* en *centralisering* in de synodaal. Gereformeerde Kerken. Er was een grote toename van gespecialiseerde predikanten en van vrijgestelde functionarissen voor allerlei zaken. Verder heeft zich volgens hem een verschuiving voorgedaan van de 'mindere' vergaderingen naar de 'meerdere' vergaderingen. Hebben de Gereformeerde Kerken in het verleden altijd grote nadruk gelegd op de zelfstandigheid van de plaatselijke kerken, nu krijgt met name de generale synode een steeds grotere plaats. Dekker wijst erop dat in de oude kerkorde slechts één artikel aan de generale synode wordt gewijd. In de nieuwe kerkorde zijn het er acht. In de jaren '70 werd een 'Breed Moderamen' van de synode ingesteld dat een steeds belangrijker plaats krijgt (62, 63). De synode wordt een permanent aanspreekbaar orgaan.

Als derde aspect komt daarbij *bureaucratisering* van het kerkelijk werk. Wij signaleert het gevaar dat daardoor de macht geconcentreerd wordt in de handen van een minderheid en typeert dit met het volgende citaat: 'De organisatie

Is de moeder van de heerschappij van de gekozenen over de kiezers, van de opdrachtontvangers over de opdrachtgevers, van de afgevaardigden over de afvaardigers' (65).

De gemtentestructuur

Een verdere ontwikkeling valt in de **gemeentestructuur** aan te wijzen. De kerkeraad bestond vroeger uit predikanten en ouderlingen, die een pastorale taak hadden, en naast hen de diakenen als 'componisten van de gemeenschap' (een term van F.H. von Meyenfeldt). Maar de huidige situatie laat volgens Dekker een heel ander beeld zien. De plaats van de ambten is geheel veranderd. Was volgens de vroegere kerkorde de predikant praeses van de kerkeraad, in de praktijk is de voorzitter nu vaak een ouderling. Verder is het onderscheid tussen ambtsdragers en niet-ambtsdragers binnen het kerkelijk leven minder gewichtig geworden. Ontdekkend is wat Dekker op bl. 68 in een kader doorgeeft uit de veranderingen in de formuleringen voor bevestiging van ambtsdragers. In 1950 werd de gemeente nog opgeroepen haar voorgangers onderdanig te zijn, maar in 1990 ontbreekt deze oproep. In 1950 wordt God nog gedankt dat Hij 'tot meerdere wasdom' van de kerk naast de dienaren des Woords ouderlingen en diakenen heeft aangesteld. In 1990 lezen we: 'In het vergaderen en onderhouden van zijn kerk maakt onze Heer Jezus Christus gebruik van de dienst van mensen, aan wie Hij in de gemeente een bijzondere taak toevertrouwt'. In 1950 nog de oproep tot de gemeente: Ontvangt deze mannen als dienstknechten Gods. In 1990 geen enkel woord meer tot de gemeente. U ziet: devaluatie van het ambt.

De plaats van de vrouw

In 1963 besluit de synode een onderzoek in te stellen naar de plaats van de vrouw in de dienst van de kerk. In 1965 spreekt zij uit: 'Met de haar geschonken gaven mag de vrouw medewerken in de ambtelijke dienst'. In 1967 besluit de synode de vrouw volledig toe te laten tot het ambt. Dekker constateert: 'Thans is er, kerkordelijk gesproken, volledige gelijkheid tussen man en vrouw in de kerk, zijn er veel vrouwelijke ouderlingen en diakenen {zonder hen zouden veel kerken een groot gebrek aan kader hebben} en neemt het aantal vrouwelijke predikanten snel toe (onder de theologische studenten gaat het vrouwelijk element reeds overheersen)' (69).

De tucht

Volgens Dekker heeft zich op het gebied van de *tucht* een merkwaardige ontwikkeling voorgedaan. De artikelen van de kerkorde over de tucht over ambtsdragers hebben

zich uitgebreid; van twee naar elf. Maar het getal van hen die zijn afgesneden van de gemeenschap der kerk is sinds enkele jaren vrijwel tot nul gedaald. De formulieren 'van de ban of de afsnijding van de gemeente' en 'van wederopneuring in de gemeente' komen niet meer voor in de in 1980 herziene Orden van dienst! Het uitroepen is van Dekker zelf (70). Hij noemt deze ontwikkeling typerend. Voor ambtsdragers een veel complexere regeling: de rechtspositie moet goed geregeld worden. Maar de reeks van 'grote' zonden (waaronder echtbreuk) uit de oude kerkorde ontbreekt. In de nieuwe kerkorde wordt naast de Iccr alleen over 'godvrezende wandel' gesproken. Daarnaast staat dan het praktisch verdwijnen van de tucht over kerkleden. Midden in de jaren zestig constateerde de synode dat de tucht niet goed meer functioneerde, vooral in geval van 'ergerlijke onverschilligheid' bij gemeentelieden. Dekker concludeert: 'Vroeger wilde men kennelijk nog lid zijn en aan het kerkelijk leven deelnemen, ook als men in leer of leven afweek van de kerkelijke norm, zodat men iemand moest afhouden of zelfs zijn lidmaatschap ontnemen. Thans is er geen enkele sociale noodzaak meer om ambtsdrager of actief kerklid te zijn en kan de tucht in de traditionele zin des woords dus niet meer functioneren' (70).

De kerkopvatting

Nauw samenhangend met het voorgaande is de verandering in *kerkopvatting*. Men moet in een veranderende samenleving naar een andere vorm van kerkelijk leven kijken. Er bestaat een tendens tot *democratisering*. Zonder inspraak en overleg met de betrokkenen aan en mag geen beleid gevoerd worden. Met name wordt steeds meer naar de jongeren in de kerk geluisterd. In 1989 besloot de synode het 'Jongeren Synodeberaad' actief te laten deelnemen aan twee synode- en commissievergaderingen. Dekker wijst er tegelijk op dat dit besluit wel eens ingegeven kan zijn om de jongeren vast te houden en bij het kerkelijk werk te betrekken (71, 72).

In een nieuw artikel van de kerkorde wordt verder vastgelegd: 'Ambtsdragers en kerkelijke vergaderingen hebben daarom tot taak naar vermogen ruimte te scheppen en te laten voor initiatieven uit de gemeente'. Dekker wijst dan op een opmerking van Mannheim: Er is een fundamentele democratisering gaande en dat beginsel doordringt alle sectoren van de samenleving (72).

Een derde tendens is een *grotere pluraliteit*. Men moet een grotere verscheidenheid in geloofsbeleving toelaten. Volgens Dekker spelen hier de negatieve ervaringen van de kerkscheuring in 1944 een grote rol. Maar daarnaast is onder alle kerkleden in Nederland een grotere godsdienstige tolerantie ontstaan. Daarom heeft de synode een ruime variatie in de orden van dienst toegestaan. Ze overwoog daarbij 'dat door de jeugd gevraagd wordt om een kerktype, waarin de veelvormigheid van denken en beleven rondom de Heer van de kerk alle kans krijgt om zich te uiten' (73). Deze pluraliteit is volgens Dekker zo groot geworden dat zij op landelijk niveau nauwelijks meer ge-

registreerd, laat staan gereguleerd kan worden.

Dit alles gaat gepaard met een tendens naar *groeivende openheid* in die zin dat de grenzen van de kerkelijke gemeenschap steeds minder nauwkeurig bepaald worden. 'De grenzen van de kerk worden niet alleen feitelijk, maar ook in de opvattingen poreus' (74). De tucht fungeert niet meer. Het wordt steeds minder mogelijk vast te stellen wie wel en wie niet tot de kerk behoren.

Dit blijkt ook uit de houding tegenover de *niet-gedoopte* kinderen. De kerken worden geadviseerd 'een lijst aan te leggen met namen van ongedoopt gebleven kinderen en daarbij rekening te houden met de verscheidenheid in achtergronden en omstandigheden'. En dan te bedenken dat de kerkstrijd in de jaren veertig juist over de noodzaak van en het recht op de kinderdoop ging. Terecht schrijft Dekker: 'Gezien de vroegere discussies over de (betekenis van) de doop in de gereformeerde kring, wijst een dergelijk besluit toch wel op een fundamentele verandering' (74).

Verder concludeert hij: 'De vier door ons genoemde tendenzen versterken elkaar. Met elkaar hebben zij binnen de Gereformeerde Kerken tot een bijna revolutionaire verandering in kerk-opvatting geleid.

Kerkdiensten

Ook over de *kerkdiensten* valt veel te zeggen. Zeer lang namen deze, aldus Dekker, een centrale plaats in binnen de Gereformeerde Kerken. Er werden elke zondag twee kerkdiensten gehouden, waarin naast de 'vrije' preek ook de catechismusprediking plaatsvond.

Maar ook daarin is een grote verandering gekomen. Niet alleen werden de preken korter, maar er werd ook meer aandacht aan de kinderen geschonken en er zijn afzonderlijke kinder-nevendiensten ontstaan. Enorme veranderingen traden in de *liturgie* in. De voorlezing van de wet des Heren is in veel kerken in onbruik geraakt. Ook de tweede kerkdienst kwam onder druk te staan. Steeds meer verzoeken van minderen vergaderingen kwamen binnen om de bepalingen inzake de tweede kerkdienst te wijzigen. Wel hield de synode hiertegenover lang stand. Maar aan het eind van de jaren tachtig moet ze constateren dat veel kerkeraden niet meer in staat zijn een tweede kerkdienst te handhaven als gevolg van het teruggelopen kerkbezoek. Vandaar de volgende wijziging in de kerkorde: 'Op de dag des Heren zal de kerkeraad de gemeente zo mogelijk tweemaal, doch tenminste eenmaal in kerkdiensten samenroepen'.

Dekker geeft in een kadertje dan een overzicht van de frequentie van het kerkbezoek. In 1954 was er een deelname van 54% in de morgendienst en van 49% in de middagdienst. Dat is in 1987 teruggelopen tot respectievelijk 38% en 13%. Deze trend is nog niet ten einde (76, 77).

Wat de sacramenten betreft wordt naast de kinderdoop de mogelijkheid geboden van het 'opdragen' van de kinderen. Even revolutionaire wijzigingen hebben zich voorgedaan met betrekking tot het avondmaal. Na lange discussie heeft de synode besloten plaatselijke kerken toe te

staan kinderen tot het avondmaal toe te laten. Ook de waardering van het avondmaal is totaal veranderd. De versterking van het geloof en de vergeving van de zonden staan **niet** meer centraal, maar meer de versterking van de onderlinge gemeenschap. Dekker constateert: 'Het is geen wonder dat deze verandering in veel gemeenten vaak grote moeilijkheden met zich meebracht en dat er ook thans **nog** sterk verschillende opvattingen over en belevingen van het avondmaal bestaan' (39).

Pastoraat

De wijze waarop het *pastoraat* wordt beoefend is van eminent belang, volgens Calvijn de zorg voor de zielen. Ook daarover geeft Dekker gedetailleerde informatie.

Allereerst is er de *catechese*, de zorg voor 'de lammen van de kudde'. Was dit jarenlang vanzelfsprekend, het verdwijnt steeds meer. En men hoeft niet te vragen, wat **dit** voor de vorming en geloofsontwikkeling van de komende generaties betekent! Wel werd – er moest zelfs een landelijke werkgroep en een catechetisch centrum voor worden gesticht! – aandacht gevraagd voor een doelbewuster formuleren van het beleid ten aanzien van de catechese. Maar wat **was** het resultaat? In driekwart van de gemeenten is er een of andere vorm van huis-catechese. En er komt geen predikant meer aan te pas. Zij hebben het druk met andere dingen. Veel gewone gemeenteleden moeten het doen. Gevolg? Dekker formuleert het zelf: 'Er is relatief weinig "overdrachts catechese" meer en de Catechismus komt ook weinig meer aan bod. Er is veel meer bezinning op levens-, geloofs- en zingevingsvragen' (80). Mooie termen, maar ze camoufleren een trieste **werkelijkheid**: de geloofskennis gaat verloren. En de deelname van de 16-jarigen wordt steeds geringer.

Ook het *verenigingswerk* vertoont een soortgelijk beeld. Er is dan wel een landelijk Toerustingscentrum opgericht, maar de mannenbond liep terug van 13.000 leden in 1950 tot 1.000 in 1990. De vrouwenbond vermindert met 500 leden per jaar, wel 'gunstiger' dan de mannenbond (81), maar daaruit moet dan ook 'het kader' van de kerken kottelen.

Ook het *jaarlijks huisbezoek* door de ouderlingen staat onder grote druk. 'Het is vaak meer het onderhouden van een algemeen contact met de leden van de kerk en een poging mee te leven met de leden in bijzondere situaties dan een contact waarop de woorden herderlijke zorg, opzicht en vermaan van toepassing zijn', aldus Dekker op hl. 83. Een vernietigend oordeel! Hij schrijft verder: Ondanks de professionalisering – of misschien **wel** dankzij – lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat we in het pastoraat te maken hebben met een praktijk die, in tegenstelling met vroeger, niet meer alle gemeenteleden betreft of bereikt.

Over het werk van de kerk naar buiten wordt ook nog het een en ander gezegd. In de *zending* is er minder plaats 'voor eenzijdig getuigenis en meer voor dialoog'. En wat de *evangelisatie* betreft, vroeger werd als taak gezien: 'De evangelisatie bedoelt degenen, die vervreemd zijn

van Gods Woord en van de dienst des Meren te roepen tot de Here en dus tot de kerk des Heren'. Dat ligt dicht bij wat onze eigen kerkorde ervan zegt. Maar nu? In 1973 werd vastgesteld: 'In het geheel van Gods opdracht verstaan wij onder evangelisatie die kommunikatieve bestaanswijze en werkzaamheid, waarbij de gemeente(leden) als deelgenoot(en) in Jezus' zending, uitnodigt(en) om te delen in het bevrijdend handelen van de Heer' (87). Modieuze termen. Maar wat blijft er over van wat de Schrift zegt: 'Daar wij dan weten, hoezeer de Here te vrezen is, trachten wij de mensen te overtuigen'? (2 Kor. 5 : 11). Wat een matigheid en misère **naar** binnen en naar buiten.

En wat is de oorzaak van dit alles? Het wordt duidelijk uit wat dr. Dekker verder schrijft inzake de *leer* van de kerken (hoofdstuk 5).

De houding tegenover de bijbel

Alles wat we hierboven geschetst hebben hangt samen met wat Dekker 'een principieel andere visie op een houding tegenover de bijbel' noemt (101). Dit is vooral uitgekristalliseerd in het berucht geworden rapport over 'de aard van het Schriftgezag', door de synode aanvaard en herschreven voor de kerken onder de titel *God met ons*. Het is in 1981 gepubliceerd en er is al veel over geschreven. Dat hoeven we hier niet te herhalen.

Dekker somt ten aantal feiten op, waaruit de veranderingen in de synodaal Gereformeerde Kerken ten aanzien van het gezag van Gods Woord duidelijk blijken. Hij wijst op het terugnemen van de leeruitspraak van **Assen** 1926, die Geelkerken veroordeelde wegens aantasting van de historische betrouwbaarheid van Gods Woord. Verder memoreert hij de verzoeningsleer van dr. H. Wiersinga, die bestrijdt dat Christus Gods straf over onze zonden gedragen heeft. Wel werden zijn opvattingen door de synode in 1974 ontoelaatbaar genoemd, maar verder gebeurde er niets. Terecht stelt Dekker: 'In feite heeft de synode iminens binnen de kerken opvattingen getolereerd die in strijd zijn met de traditionele **verzoeningsleer**' (107). Traditioneel? Centraal in de bijbel verankerd.

Ten aanzien van de leer omtrent de uitverkiezing in de Dordtse Leerregels sprak de synode in 1969 uit dat de 'leer van de verwerping van eeuwigheid' niet op de bijbel gefundeerd is. Dekker constateert dan ook terecht dat daardoor de leer van de uitverkiezing wel veranderd is (109).

Er zouden nog meer voorbeelden te noemen zijn, zoals de opvattingen van dr. H.M. Kuitert. Maar het voorgaande is genoeg om met dr. Dekker te concluderen dat de Drie Formulieren van Eenheid in deze kerken geen bindend gezag meer hebben. Het ondertekeningsformulier voor predikanten is dan ook zo gewijzigd 'dat daarin op voorzichtige wijze tot uitdrukking werd gebracht dat niet elk ingaan tegen de Heilige Schrift tot leertucht hoefde te leiden' (117). Dekker citeert hier dr. J. Plomp, die het nog voorzichtig formuleert. Maar de voortgaande ontwikke-

lingen, ook in de opvattingen van Kuitert en Wiersinga, maken duidelijk dat met even veel recht kan gezegd worden: dat alle ingaan tegen de Heilige Schrift wordt getolereerd.

Dekker komt tot de conclusie dat de synodaal Gereformeerde Kerken zich in godsdienstig opzicht aan de ontwikkelingen in de samenleving hebben aangepast (124). Daarom komt uiteraard hij hem de vraag op, hoe hij dit als **godsdienstsocioloog** dient te waarderen. Voor ons is uiteraard belangrijker de vraag, hoe we dit als christenen dienen te taxeren. Maar voor we daarop tenslotte ingaan, willen we nog enkele zaken memoreren die Dekker ook bij zijn research-werk tegenkwam. Hij heeft namelijk ook in kaart gebracht wat leden van de synodaal Gereformeerde Kerken van de door hem geschetste ontwikkelingen hebben gezegd.

Verontruste geluiden

Het ligt niet in onze bedoeling een totaaloverzicht te geven van allerlei verontruste geluiden die Dekker heeft opgetekend. De teneur is ongeveer gelijk en we kunnen die aangeven met een citaat van ir. H. van Riessen: 'Het gereformeerde leven is bezig in korte tijd, de laatste jaren zelfs zeer duidelijk, op ingrijpende wijze te veranderen, zodat het zelfs bijna onherkenbaar wordt. De verandering heeft een crisiskarakter, zodat het onduidelijk is, welke weg het verder op zal gaan' (45).

We noemen enkele saillante uitspraken. Dr. M.J. Arntzen, die zich kort daarna van deze kerken zou losmaken, schreef: 'De meest centrale waarheden van het gereformeerde belijden worden aangetast. En dat niet door enkele onbekenden, maar door zeer bekwame en geliefde leidendes figuren... Het gaat stap voor stap. Maar we zijn nu gevaarlijk dicht bij de afgrond genaderd' (44).

Dr. P.J. Huijser schreef: 'Er is bij ons ergernis en verontwaardiging over de dwalingen, die door professoren in de gereformeerde theologie geïmporteerd of uitgedacht zijn'. Hij gispt dan 'de vrijzinnige en soms waanzinnige praatjes en het politiek (bij voorkeur linkspolitiek) geleuter op vele kansels' en verder 'de demagogie en volksverlakkerij in de kerkelijke pers' (44, 45).

Dr. G.C. Berkouwer is voorzichtiger, maar spreekt toch over 'een ander klimaat'. Men komt volgens hem voor de vraag te staan 'of er niet een proces op gang gekomen is, dat op den duur toch een destructie van het belijden ten gevolge zal hebben' (45).

Dr. H.N. Kidderhos schrijft: 'Dit neemt niet weg, dat hier dan toch ook de velen verontrustende vraag aan de orde moet koinen, of onder al deze hedrijven door her "typische" of "eigen" karakter van onze gereformeerde kerken niet bezig is te verflauwen en te verzwakken, ja of – als het "zo doorgaat", zoals iemand mij schreef – het einde van deze kerken niet in het gezicht is' (46).

Perspectief voos de toekomst?

Aan het einde van zijn studie vraagt dr. Dekker zich af of er nog perspectief voor de toekomst is bij de synodaal

Gereformeerde Kerken. Hij legt daarvoor de maatstaf van de godsdienstsociologie aan. Volgens hem hebben de Gereformeerde Kerken in de beginfase van hun bestaan verschillende kenmerken van het sekte-type vertoond. De sekte is niet universeel, staat indifferent of vijandig tegenover de samenleving en de staat, is van onderop georganiseerd en de leden behoren ertoe op grond van persoonlijke keuze (het vrijwilligheidskarakter) (221). Volgens hem is het een zekere wetmatigheid dat een godsdienstige groepering zich van het sekte-type ontwikkelt tot een groepering van het kerk-type. Sociologisch gesproken heeft de kerk een universeel karakter in de zin dat zij allen wil omvatten, leeft in harmonie met de samenleving en de staat, hiërarchisch georganiseerd is en dat men tot haar behoort op basis van geboorte (221).

Het komt me voor dat hiermee 'kerk' en 'volkskerk' op één lijn worden gezet. Het uitgangspunt van deze sociologie is dus bevooroordeeld en niet objectief. Men registreert een bepaald verschijnsel – er zijn inderdaad in veel landen allerlei volkskerken – en hanteert dit als universele maatstaf. Maar aan het eigen karakter van de kerk, waarvan de 'bouwtekening' in de bijbel te vinden is, wordt zo geen recht gedaan.

Naarmate men groter is, zo schrijft Dekker verder, moet men meer concessies doen aan de leden en dreigt men dus steeds meer de kenmerken van een 'zwakke' organisatie te vertonen. Dit is volgens hem een zekere wetmatigheid, waaraan ook de Gereformeerde Kerken onderworpen zijn.

Uit een oogpunt van interne kritiek zou ik willen opmerken, dat dit historisch niet op de werkelijkheid klopt. De Gereformeerde Kerken vertoonden vóór de Tweede Wereldoorlog het beeld van een grote kerk. En ze zijn er juist sinds de Vrijmaking kleiner op geworden. Maar juist vóór de oorlog vertoonden ze ook een universeel karakter: gereformeerde voorgangers en kerkleden bekleedden ministersfuncties en speelden in het bedrijfsleven een grote rol. Men stond ook bepaald niet vijandig tegenover samenleving en staat. Integendeel, men wilde 'alle terreinen' veroveren voor Christus. En al werd iemand niet zonder meer op basis van geboorte tot de kerk gerekend, men zag God toch in de lijn van de geslachten werken: Zijn belofte is voor de gelovigen en hun kinderen. Het komt me dan ook voor, dat Dekker hier een buitenlands inodel voor kerk en sekte hanteert dat niet zonder meer op Nederland van toepassing is.

Maar, dit nu verder daargelaten, is volgens hem de gereformeerde houding gebleven, de gereformeerde inhoud is verdwenen (219). 'De secularisatie heeft haar invloed op de wereld van de Gereformeerde Kerken uitgeoefend en de kerken hebben veel van hun vroegere typische kenmerken, alsmede hun sociale kracht verloren' (222).

We vragen: is dit een sociologische wetmatigheid of komt dit voort uit schipbreuk lijden in het geloof en afval van de levende God? Moeten we soms het 'verliezen van de eerste liefde' waarvoor de verhoogde Heer waarschuwt als een wetmatig sociologisch gegeven hanteren?

Of is her zonde tegen Gods Woord?

Ik dacht dat in de eertijds Gereformeerde Kerken het laatste aan de hand was en ik zeg dit met beving. Laten ook wij maar toezien! Toen Jeschurun vet werd, sloeg hij achteruit. Jeschurun – een erenaam voor Israël, wellicht samenhangend met 'recht zijn'. Maar hij verwierp God, die hem gemaakt had (Deut. 32 : 15).

Vrijheid en welvaart ondermijnen bij ons toch niet de veerkracht van het geloof? Dan kan geen sociologische wetmatigheid ons redden, maar alleen wederkeer tot de God van zijn Woord. Dat is de les die we uit dit boek dienen te trekken. Net houdt ook onze kerken en kerkleden een spiegel voor.

Dekker acht het 'nog zeer onzeker' hoe de synodaal Gereformeerde Kerken in de toekomst zullen voortbestaan. Hij vervolgt: 'Al moeten we daarbij wel direct zeggen dat het vrijwel zeker is dat ze er in de toekomst heel anders zullen uitzien dan in het verleden het geval was' (223). Ze zullen ook niet meer die plaats binnen het orthodox protestantisme innemen die zij vroeger innamen (224).

Van onze kant zijn we geneigd te zeggen: dan *hoeft* het ook niet meer. Als de Gereformeerde Kerken een *specialiteit* van eigen makelij waren, mogen ze best verdwijnen. Maar zolang we ons krachtens de gereformeerde belijdenis aan de kerk van alle eeuwen verbonden weten, hebben we geen behoefte aan kerken, waaruit 'de gereformeerde inhoud' verdwenen is. Volgens Dekker stellen veel leden van de synodaal Gereformeerde Kerken nog steeds prijs 'op de onderlinge relaties binnen de kerkelijke gemeenten'. En deze kerken *'zijn'* omvangrijk genoeg om goed geoutilleerd, dat wil zeggen op deskundige en bij deze samenleving passende wijze, op te treden in en tegenover deze samenleving'. Zo zijn ze in staat 'hun leden – die, zo hebben wij gezien, hun geloof op het samenleven willen betrekken – hij te staan in hun pogingen dat geloof in hun wereld gestalte te geven' (226).

Dus: een kerk die een *religieuze society* wordt. Eén onder de **vele!** Zulk een kerk hoeft voor ons niet voort te bestaan. Er zijn er al genoeg. Xntussen blijft ons hart uitgaan naar de schapen van Christus die ook in deze kerken te vinden zijn. Verstrooide schapen, die we alleen maar een dienst bewijzen door de ogen te openen voor de funeste ontwikkelingen in hun kerken.

Alleen die kerk heeft immers toekomst die vast staat in één geest, één van ziel medestrijdende voor het geloof aan het evangelie (Filipp. 1 : 27).

W.G. de Vries

N.a.v. dr. G. Dekker. *De stille revolutie*, Uitg. Kok Kampen. Prijs f 35,–

GEKNIPT VOOR VANDAAG

PASEN EN PINKSTEREN

Lukas opent zijn Pinksterevangelie met de woorden: 'En als de dag van het Pinksterfeest vervuld werd...'

Waarom deze typische uitdrukking?

Lukas koppelt door deze formule altijd een tweede gebeurtenis vast aan een vroegere.

Dur willen we nu vasthouden bij Handelingen 2: de dag van het Pinksterfeest is vervuld. De door de wet gestelde termijn tussen Pasen en Pinksteren is voltooid. Pinksteren wordt dus vastgekoppeld aan Pasen.

Zo gebod de wet van Mozes het. Israël viert zijn hoge feestren niet als het daaraan eens behoefte voelt. Niet op willekeurig gekozen data. Nee. God heeft in Zijn wet de tijdsruimte tussen her ene en her volgende vastgesteld. Elk feest heeft zijn eigen bepaalde dag, en her wordt reeds daardoor in een bepaalde relatie geplaatst tot een vroeger feest.

Dat geldt nog weer in bijzondere zin van Pasen en Pinksteren. Pasen werd gevierd op de dag van de uittocht uit Egypte, en Pinksteren vijftig dagen later

Eigenlijk werd de periode van Pasen tot Pinksteren als één geheel gerekend: Pasen bracht daarvan de opening en her Pinksterfeest vormde daarvan de slotakte. Pinksteren bracht de sluitsteen, de kroon op wat met Pasen begon

In Leviticus 23 ontvangt het volk Israël het gebod, het paasfeest te vieren ter herinnering aan de uittocht uit Egypte. Daar, zijn ze slaven geweest, daar hebben ze gezocht onder harde dienstbaarheid. Maai- de HERE verlost hen en daarom zullen ze het Pascha houden.

Maar daarmee is het nipt uit. God verlost hen niet uit Egypte om hen dan verder maai- aan hun lor over te laren. Hu brengt hen ook in een ander land, dat vloeit van melk en honing. Daar zullen ze niet als slaven zwoegen, maar als Gods vrije kinderen werken, en hun brood eren mer vreugde.

Om Israël dit in te prenten, beveelt de HERE nu, dat ze in Kanaän daags na Pasen moeten offeren de eerste schoof die ze hebben gemaaid. Dan moeten ze nog zeven weken tellen. Ondertussen is de oogst beëindigd, her knien gedorst en gemalen. En op de vijftigste dag moeten ze dun twee broden brengen, gebakken van her meel van de nieuwe oogst, het pinksteroeffe.

Op Pinksteren staan ze dus aan het einde van de oogst die met Pasen begonnen was. Ze zien dus elk jaar op Pinksteren hoe ontzaglijk rijk de verlossing uit Egypte was, wat een grote zegen de HERE hun gaf in het land van de vrijheid.

Pasen wijst heen naar de dood en opstanding van onze Here Jezus Christus. De schaduw van de uittocht uit Egypte vond haar vervulling, toen Christus aan het kruis hei geweld van de duivel verbrak en triomfeerde over alle banden van de dood in de hof van Jozef.

Maar Pinksteren is altijd de kroon op Pasen. Nu het paasfeest vervuld werd, moer ook Pinksteren zijn voltooiing vinden. Op Pinksteren worden immers alle schatten zichtbaar die door de paasverlossing verworven zijn? Het verlossingswerk van Christus zal dus op deze dag zijn afsluiting en zijn kroon moeten vinden. Be oogst van Christus' werk zal nu worden gezien. Het begin van de levenstriomf van toen vindt nu zijn bekroning.

Pinksteren betekent dus, dar wij die geloven, mogen ingaan tot heel de volheid van Christus.

B. Holwerda, 1941 (in: 'De wijsheid die behoudt'. 1957).

DE SECULARISATIE EN ONZE GEBEDEN

Onze tijd heet een tijd van secularisatie. Steeds minder Nederlanders gaan nog naar een kerk, welke dan ook. En steeds minder mensen bij ons in de straat geloven nog, dat God er is en dat Hij 'een beloner is van wie Hem ernstig zoeken'.

Maar hoe staat het in onze eigen huizen! Het kan haast niet anders of het leven in een seculariserende maatschappij heeft ook op ons invloed. Alleen, waar zie je die invloed? Waar is onder ons de secularisatie merkbaar? En waar liggen in ons leven belangrijke Envalspoorten voor secularisatie!

Ik zou graag even aandacht willen vragen voor een aanknopingspunt voor secularisatie, dat er **onbewust en onbedoeld** zo maar kan zijn in **onze gebeden**. En dan versta ik onder secularisatie vooral dit: dat God als het ware 'afwezig' is in ons dagelijks bestaan.

In gereformeerde gezinnen kan dat bevorderd worden door de manier waarop wij bidden. Het is weliswaar een gevoelige zaak om daar iets over te zeggen. maar ik waag het er toch maar op. Het gebed is immers als 'zenuwcentrum' van het christelijk leven van groot belang.

Hoe staat het met de 'huiselijke eredienst', met ons gezamenlijke bidden? In veel gezinnen wordt bij elke maaltijd gebeden. Meestal gebeurt dat hardop door vader of moeder. Wat en hoe wordt er gebeden? Er is alle aanleiding om te veronderstellen dat het tafel-gebed in een groot aantal gezinnen meestal een zeggen van vaste en steeds dezelfde woorden is, al of niet met gebruikmaking van een 'formulier-gebed'.

Ouders bidden in menig gezin twee of drie keer per dag, voor of na het eten, het Onze Vader. Daarnaast bidt men gebeden als: 'O Vader, die al her leven voedt, kroon onze rafel met uw zegen...' en 'O Heer, wij danken U van harte, voor nooddruft en voor overvloed...' of 'O Vader dat uw liefde ons blijt...' Daarnaast zullen veel ouders misschien aan tafel bidden in woorden die ze zelf kiezen maar die eveneens steeds dezelfde zijn en een beperkte 'thematiek' hebben.

Vooropgesteld, met gebruikmaking van zulke vaste bewoordingen wordt er ongetwijfeld dikwijls hartelijk en doorleefd gebeden! Tot zover zullen we er zeker geen kwaad van hoeven spreken. Maar toch **toop** je daarmee wel een bepaald risico, dat we in verband kunnen brengen met de secularisatie. **Het gevaar is, dat het bidden met vaste en steeds dezelfde woorden en termen en onderwerpen ver af staat van een groot deel van de dagelijkse leefwereld van ons en vooral van onze kinderen.**

Ik ben bang dat in nogal wat gezinnen het gewone leven, het dagelijkse gebeuren en de eigen belevenissen niet in het gebed terug te vinden zijn. Dochter Ellen a vanmiddag toen ze uit school naar huis fietste bijna door een auto geschept. Het ging nog net goed? Krijgt de dank daarvoor een plaats in het gebed? Zoon Jan is jarig vandaag. Wordt de Here ervoor gedankt en wordt vaar Jan om gezondheid en kracht en geloof gebeden! Dochter Marieke heeft vandaag een moeilijk tentamen en te is er erg zenuwachtig voor. **Bidden** we voor haar om rust en een goede uitslag? Het is moederdag. Danken we de Here voor de regen die Mij in onre eigen vrouw en moeder geeft en vragen we Hem voor haar om kracht!

En zo kunnen we nog heel wat dingen noemen: een aangrijpende reportage over de ellende in Bosnië-Herzegowina,

een akelige ruzie tussen twee van onze kinderen vlak voor het eten, de jeugdvereniging waar onze kinderen vanavond naar toe gaan, een discussie aan tafel over een popgroep of over het al of niet kijken naar een bepaald televisieprogramma, enzovoorts.

Gelukkig zijn er ouders die naast de vaste formuleringen toch ook bij verschillende gelegenheden eigen woorden weten te kiezen. Dan wordt op een heel bijzondere manier de persoonlijke en levende godsvrucht hoorbaar. **Laten ze beseffen, dat dat grote waarde heeft in de strijd tegen de secularisatie!**

Want de kern van secularisatie is toch dit, dat God afwezig lijkt in het gewone leven van de moderne mens. Wanneer dan ons gewone leven (een ongeluk, een tentamen, een reportage, een verjaardag) afwezig is in ons bidden aan tafel, d.w.z. in onze omgang met God, dan zetten we de poort voor de secularisatie open. Met horen van de gebeden wordt een sleur. We spreken onze formules nog wel uit, maar onze kinderen ontgaat het, welke relatie dat bidden heeft met de werkelijkheid. De gebeden lopen de kans een soort rituele en magische formules te worden. En het gewone leven gaat zo z'n eigen gang, ep flinke afstand van bet gebed, op flinke afstand van God.

Gelukkig staat of valt met het bidden aan tafel niet alles in het leven van onze kinderen. Ouders kunnen ook op andere manieren laten merken, dat de Here wel degelijk present is in ons alledaagse bestaan. En er zijn allerlei andere lijnen waarlangs onze jeugd dat gewaar kan worden. Gelukkig wel! Toch is het noodzakelijk dat we op deze invalspoort voor secularisatie juist in onze gezinnen bedacht zijn. Het werkt verkeerd wanneer onze kinderen opgroeien met standaard-gebeden, die (dikwijls ook in verouderde taal) dag in dag uit steeds op dezelfde manier en over dezelfde dingen God aanspreken, terwijl daarbij de heel concrete en persoonlijke situaties en noden van dat moment buiten het blikveld blijven en niet echt genoemd worden.

Dan lijkt het of de christen alle dagen dezelfde is, alsof hij geen enkele geestelijke groei doormaakt, en alsof hij steeds maar dezelfde standaard-noden heeft. Dan wordt er geen nauwe verbinding gelegd tussen je gewone alledaagse leven en de Here God. Her zijn twee werelden geworden. **En dat is de secularisatie in hoor kern: dat God en ons gewone leven van elkaar gescheiden zijn en geen verbinding meer hebben.**

Hetzelfde geldt trouwens breder. Het geldt bijvoorbeeld ook van onze invulling van de Schriftlezing thuis en van onze preken en gebeden in de kerk. **Als het gewone leven niet in onze 'gods-dienst', in onze omgang met de Here, voorkomt, komt God niet in ons gewone leven voor.** Er ontstaat sluipenderwijs een stille vervreemding. **Kortom, bereid-vreemde' gebeden geven aanleiding voor een 'God-loze' leefwereld.**

M. te Velde

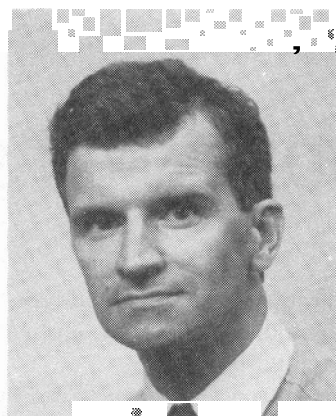
INAUGURATIE DR. C.J. DE RUIJTER

Op 26 mei j.l. aanvaardde dr. C.J. de Ruijter zijn ambt als hoogleraar in de diakoniologische vakken, vroeger ambtelijke vakken geheten. Hij deed dit met een rede over 'Van tekst tot hoorder'. Daarin stond de vraag centraal of de preek moet inzetten bij de tekst of bij de hoorder.

De aantredende hoogleraar ging vier aandachtspunten na. In de eerste plaats schetste hij de *nieuwe ontwikkelingen* op het gebied van de homiletiek. Hij wees op de *verkondigingshomiletiek* bij Karl Barth, die de prediking ziet als de derde gestalte van Gods Woord. Bij hem beslist de dogmatiek over de homiletiek. De hoorder steekt zelf in de tekst van Gods Woord en de actuele situatie van de gemeente is daarom secundair. Dit veroorzaakte in Duitsland vervreemding van de prediking. Daartegenover stelde Ernst Lange: de hoorder zit niet in de tekst. Sindsdien is de hoorder niet meer weg te denken uit de homiletiek. Er groeit een *situatie-homiletiek*, waarin de sociale wetenschappen worden verwerkt. De preek wordt een communicatie-circuit. De hoorder moet onder het luisteren zijn eigen preek maken. Er is dus een doorbraak ontstaan van de tekst naar de hoorder.

In de tweede plaats werd nagegaan wat de *achtergrond* is van deze verschuiving. Volgens de leer van de Reformatie is de verkondiging gefundeerd op het werk van de Heilige Geest. Nu heeft volgens Barth de Geest geen aanknopingspunt nodig. Zijn opvatting is wel getypeerd als een kathedraal zonder deur. Maar volgens Dingemans is de kerkganger participant van de H. Geest en is de gemeente het subject van de Geest. De communicatiewetenschappen vormen een brug van de hemel naar de hoorder. Toch blijft de dialectische theologie over de hoorder heersen: de Geest moet het doen. Het is wonderbaar en maakbaar tegelijk.

In de derde plaats schetste de hoogleraar de *gereformeerde homiletiek*. Daarin staat niet de hoorder, maar de tekst centraal. De preekstof mag nooit ontleend worden aan de religio subjectiva. Het objectieve moet voorop gaan. Verklaring van de tekst is dus de eerste eis. De hoorder komt pas in beeld bij de toepassing. De kruiwagen vol exegese kliepert bij de hoorders leeg. En dan moet alles getransponeerd worden in de subjectieve sfeer. Dit wordt dan gefundeerd in de christologie en er was volgens de spreker te weinig aandacht voor de pneumatologie. Deze kreeg alleen aandacht bij de leer van de inspiratie en de applicatie. Bij de *eigen standpunthepaling*, in de vierde plaats, sloot prof. De Ruijter zich aan bij zijn voorganger prof. C. Trimp. Bij hem is er niet alleen aandacht voor de Geest als auteur van de tekst, maar ook zoals Hij werkt in het hart van de hoorders. Uitleg en toepassing schuiven volledig in elkaar. We moeten onszelf ook herkennen in de acties en reacties van de bijbelse personen. Wel bestaat er bij Trimp wantrouwen tegen de communicatie-

wetenschappen wegens het risico van de verpakking van de moderne ervaringstheologie. De Ruijter ziet bij Trimp een zekere ambivalentie. Hij geeft de hoorder wel *inhoudelijk* een eigen plaats in de preek, maar niet *systematisch*. Volgens de nieuwe hoogleraar geeft bezinning op de pneumatologie meer ruimte aan de hoorder in het preek-proces. Hij

neemt zijn uitgangspunt in Zondag 25 HC: de H. Geest werkt het geloof in ons hart door de prediking. Daarbij zijn tekst en hoorder ongelijksoortig. De tekst is trefzeker Gods Woord. De preek als bediening daarvan heeft secundair gezag. En de huidige gemeente is pas in tweede instantie de geadresseerde. De boodschap van de tekst dient afgestemd te worden op de hoorder, zoals de Catéchismus het doet: wat betekent het 'voor ons'.

Hoe is nu de weg tussen tekst en hoorder? De Geest maakt daarbij gebruik van creatuurlijke gaven, zoals de gave van de onderwijzing, maar dan in dienst van de Geest. In het charisma raken het rijk van Christus en de geschapen wereld elkaar. Dat dient bij het preek-proces bedacht te worden. Maar daarin gaat de Geest niet op! Hij is vrij en het geloof is niet maakbaar door mensen. Dat is het wonder waarover de Geest beschikt. Maar de hoorders moeten wel steeds in beeld blijven. Het uitgangspunt blijft het gezag van de Geest met zijn verscheiden werkingen. Centraal dient dus te staan de relatie tussen tekst en hoorder, waarbij het theologisch priinaat bij de tekst ligt.

Aan het begin van de plechtigheid sprak de president-curator ds. C.J. Smelik, die de aanwezigheid van de leden van de Generale Synode van Ommen memoreerde, waardoor het kerkelijk karakter van de Universiteit wordt onderstreept. In het bijzonder heette hij ook welkom prof. dr. W.H. Velema van Apeldoorn. Vervolgens las hij het ondertekeningsformulier voor hoogleraren dat door dr. De Ruijter werd onderschreven.

Deze memoreerde in zijn slotwoord dat opnieuw een dogmaticus voor de ambtelijke vakken was benoemd. Al blijkt de dogmatiek dus goed te zijn voor de preek, duidelijk was voor het oor van de curatoren nu met Karl Barth afgerekend die deze funderend achtte voor de preek. Ook werd dankbaar de persoonlijke band tussen de nieuwe hoogleraar en zijn voorganger vermeld, die zijn predikant te Voorburg was geweest en die hem door zijn rust, blijdschap en ernst van het geloof voor het leven heeft gevormd.

De nieuwe hoogleraar besloot met het uitspreken van zijn dank naar de kant van zijn ouders, die in hun leven als instrumenten van Gods Geest hem de Here hebben leren kennen en liefhebben.

We wensen prof. De Ruijter, zijn vrouw en kinderen, goede jaren in Kampen toe en spreken de wens uit dat hij als mede-redacteur van ons blad ons zal doen delen in de vruchten van zijn voortgaande studie.

W.G. de Vries

TUSSEN HOLLEN EN STILSTAAN

Een jachtig bestaan

Ondanks hun drukke werkkring hebben een vijftal broeders kans gezien, in hun vrije tijd, een bijdrage te leveren voor een GSEV-brochure over tijdsbesteding.

In de inleiding van deze bundel constateert mevrouw De Vos een merkwaardig verschijnsel. Aan de ene kant is er voor veel mensen veel meer vrije tijd gekomen. Aan de andere kant komen we voor alles en nog wat tijd te kort. Onze tijd kenmerkt zich door een grote gejaagdheid. Bekend is het liedje van een cabaretzanger:

'Opzij, opzij, opzij.

Maak plaats, maak plaats, maak plaats.

Wij hebben ongelofelijke haast'.

Na ons werk werpen we ons op vergaderingen, cursussen en ontspanningsactiviteiten. En in het weekeind kom je nog niet op adem, omdat een geweldige stapel lectuur doorgeworsteld moet worden.

De vraag dringt zich op: wam maken we ons zo druk over"? Want het wonderlijke is dat al die drukte *de* onvrede over ons functioneren niet wegneemt, veeleer stimuleert. Legio zijn de klachten over gebrek aan kennis, slecht bezochte vergaderingen, afnemende betrokkenheid bij activiteiten.

De genoemde brochure signaleert dit verschijnsel en gaat op een aantal aspecten ervan in. Helaas brengen deze aspecten het totaal van het probleem niet in beeld, zodat we ook geen therapie krijgen aangeboden.

Wat komt aan de orde

Omdat ik mijn vorige zin met een kritische noot ben geëindigd, zal ik mij nader verantwoorden.

In de bundel staan vijf artikelen. Het eerste, van collega K. van den Geest, gaat over de plaats die betaalde arbeid in ons leven inneemt. Mij stelt terecht dat God de mens geschapen heeft om te werken. Al zal de vervulling van die roeping niet ten koste mogen gaan van andere functies van het leven: het dienen van God, je plaats in het gezin en in de samenleving. Het is een fraai artikel geworden, waarin een korte ethiek van de arbeid wordt gegeven.

Ook heb ik genoten van de bijdrage van collega H. Mostert. Met een paar voorbeelden illustreert hij scherp waar aan deze tijd mank gaat: gebrek aan aandacht. Leven op het ritme van de tijd is ingeruild door voortgejaagd worden door je agenda. Hoe heel anders stonden vorige generaties tegenover de wisseling van dag en week. Mostert wijst terug naar het sabbatsgebod: de rust die God geeft op de eerste dag van de week moet uitstralen naar de andere dagen.

Met deze twee artikelen is de toon van de brochure gezet. De andere auteurs werken een en ander uit.

Drs. J.P. de Vries doet dat door aandacht te geven aan onze inzet voor levensbeschouwelijke organisaties. Dit nuttige werk mag niet bezwijken aan onze apathie of onze honger naar recreatie. Aan de andere kant vragen andere tijden wel om andere vormen. Mensen hebben bijvoorbeeld weinig zin om vergaderingen bij te wonen waar alleen huishoudelijke zaken worden besproken.

Drs. J.P. de Ruiter vraagt aandacht voor de overgang van lees- naar beeldcultuur. Uiteraard blijft daarbij het verschijnsel televisie niet onbesproken. Maar het geheel graaft toch een stuk dieper, zodat de lezer zich een flink stuk documentatie eigen maakt.

Ten slotte vraagt collega H.P. Dam aandacht voor de persoonlijke omgang met God. Bidden en bijbellezen worden besproken en de manier waarop je dat bewust in je leven in kunt passen.

Opgeteld kom ik tot een vijftal kwalitatief goede artikelen, die stuk voor stuk boeien en verder helpen. De bundel kan ik dan ook zonder meer aanbevelen.

Wat ontbreekt?

En toch vroeg ik me, na het lezen van de laatste pagina, af: ben ik op het gebied van het hoofdthema wezenlijk verder gekomen? Het ging er toch om hoe je als kind van God op een harmonische manier met je tijd omgaat.

Prachtig is het voorbeeld van Mostert over een oude boerin die na een drukke week van werken op de zaterdagmiddag haar erf opruimt en met haar hark mooie figuren trekt in het zand van de oprit. Een voor de moderne mens haast onbegrijpelijk bedrijf: één auto, één windvraag, en al haar werk is voor niets. Maar daarover denkt die oude vrouw niet na. Ze heeft de zondag in haar hoofd. En dat betekent dat je je erf op orde maakt: je voorbereidt op de rust.

Die mentaliteit, daar gaat het om. Een leven waar het ritme tussen werken en rusten, tussen inspanning en ontspanning een evenwichtig bestaan schept.

En de vraag is: kun je dat ideaal als moderne mens onder totaal andere omstandigheden, nog wel bereiken?

Ik constateer dat de schrijvers van 'Hollen en stilstaan' precies hetzelfde waarnemen als zovele anderen: een waanzinnige samenleving, waarin mensen zo hard voort-hollen dat ze vergeten wat mens-zijn eigenlijk is. Maar een echte analyse van die verschijnselen ontbreekt. Zodat ik er niet achter kom waarom mensen zo dwaas handelen. En waarom je als christen-mens je aan dat cultuurbeeld blijkbaar niet echt kunt ontworstelen.

Het geheim van het leven is door die, al eerder gesignaleerde, oude boerin ontdekt, zonder dat ze het hercdeneren kun. Zij functioneert als mens op haar plek in harmonie in haar omgeving.

Ik denk, maar ik heb daar geen echte onderbouwing voor, dat moderne mensen geen samenhangend wereldbeeld meer hebben. En als je geen orde kunt scheppen in je bestaan, kom je zelf ook niet op orde.

Wanneer we in die richting door moeten denken, is het vooral interessant of het christelijk geloof een antwoord kan bieden op dit verschijnsel. Waarbij je natuurlijk in rekening brengt dat het gebod van houw en bewaren danig onder spanning is komen te staan na de zondeval en de gevolgen daarvan. Maar ook daarvan was die oude boerin zich goed bewust, zonder dat dat haar uit haar bestaans-evenwicht bracht.

Een eenzijdige kijk op het bestaan

Ik mis in de brochure dus een grondige cultuur-analyse van onze tijd. En daarom vermoed ik ook dat het mensbeeld, dat de schrijvers van 'Hollen en stilstaan' onbewust voor ogen staat, gevaar loopt eenzijdig te zijn.

Tel je de artikelen op dan leer je een christen kennen, die betaalde arbeid verricht, aandacht heeft voor zijn gezin en voor de kerk, gezonde ontspanning niet vergeet, actief is in het christelijk organisatieleven, de zondag in ere houdt en tijd zoekt voor de omgang met God.

Kortom: het beeld zoals wij dat van een meelevend kerklid hebben. De vraag is alleen of dat wel een compleet mensbeeld is.

Om duidelijk te maken wat ik bedoel, wil ik twee aspecten noemen die in dit mensbeeld afwezig zijn, of tenminste onderhelt.

In de eerste plaats is dat de relatie tussen mens en natuur. God heeft ons uit de aarde genomen en laat ons een deel zijn van zijn schepping. De technocratische mens lijkt echter totaal vervreemd van de natuur. Zelfs in zijn vakantie is hij nauwelijks in staat om een harmonische relatie te onderhouden met de schepping om hem heen. Merkwaardigerwijs komt dit aspect in de brochure, als het gaat om verantwoorde tijdsbesteding, niet structureel aan de orde. Alleen Mostert geeft signalen af, die in deze richting wijzen.

Hieruit blijkt dat ook christenen aan dezelfde kwalen lijden als hun medemensen. Wij hebben geen wezenlijke band meer met de seizoenen, met de wisseling van zon en maan, met eb en vloed, met storm en het suizen van de avondkoelte.

Wij belijden wel dat God zich ook kennen laat via het boek van de natuur, maar we doen daar nauwelijks iets mee. Gereformeerden onderhouden de relatie met God eigenlijk alleen via dat andere boek: de bijbel. Dat laatste, daar is natuurlijk niets mis mee. Maar waarom doen we zo weinig met dat andere boek, 'waarin alle schepselen, groot en klein, de letters zijn, die ons te aanschouwen geven wat van God niet gezien kan worden, namelijk zijn eeuwige kracht en goddelijkheid'.

In de tweede plaats ben ik van mening dat in het geschetste mensbeeld het creatieve vermogen van de mens niet tot z'n recht komt. Onze samenleving heeft van mensen consumenten gemaakt. Zelfs je werk brengt je niet tot het bewustzijn dat je iets voortbrengt. En meestal heeft een werkring nauwelijks iets te maken met wat een mens werkelijk aan productief talent in zich heeft.

Helaas zijn christenen ook in dit opzicht kinderen van hun tijd. Wij hebben heel weinig oog voor kunst, voor kunstvaardigheid. We kunnen veel schrijven, veel spreken, veel organiseren. Maar iets uit onszelf creëren: dat laten we aan een enkele (uit)zonder(l)ing over. Hier uit zich een stuk geestelijke armoede, dat naar mijn stellige overtuiging mede oorzaak is van het onbewust geschetste, chaotische mensbeeld. Hoe kun je immers orde scheppen in de wereld om je heen, wanneer je je eigen scheppend vermogen niet aanspreekt.

God heeft ons niet alleen woorden gegeven om onze relatie met Hem en zijn schepping gestalte te geven. Wij hebben ook handen en voeten gekregen. En snaren en klei, en verf en dramatiek.

Met andere woorden: tijdsbesteding is meer dan een kritisch doordenken van waar we tegenwoordig mee bezig zijn. Er zijn voorvragen die doorgedacht moeten worden. Er zijn aspecten die tot onze eigen schade ondergesneeuwd zijn geraakt.

Het GSEV heeft nog werk genoeg.

H. Folkers

In dit artikel is besproken: Dr. K. van den Geest, *Hollen en stilstaan* (Verantwoorde tijdsbesteding), Barneveld 1992. GSEV-reeks, nr. 25. Prijs 16,90.

Helaas is in het vorige nummer van de Reformatie per abuis alleen het eerste deel van de boekbespreking 'Ridderbos op Johannes' gepubliceerd. In het nummer van 12 juni a.s. zal alsnog de complete tekst opgenomen worden.

GHY DOET WAT U BETAEMT IN SIECKT EN ONGEVAL I

De pest in 1636

Van veel ziekten heeft: de mens de oorzaak kunnen opsporen. In de 17e eeuw was die kennis er nog niet. Het besef dat God de ziekte had gezonden was toen veel groter dan in onze tijd. Dat gold met name voor de mysterieuze pest. Velen vroegen zich dan af: is er sprake van een straf van God? Over de betekenis van deze ziekte ontstond toen een discussie waarin vooral de gereformeerde arts Johan van Beverwijck uit Dordrecht van zich liet horen. In drie artikelen wil ik dieper op die discussie ingaan. In het eerste probeer ik de opstelling van Van Beverwijck weer te geven. In het tweede artikel behandel ik een pamflet van een tegenstander. In het derde wil ik Van Beverwijcks standpunt vergelijken met dat van Voetius en andere theologen.

In het jaar 1636 woedde in verschillende steden van Holland een hevige pestepidemie. De ziekte veroorzaakte enorm veel verdriet in menige familie. Maar naast het gemis van geliefden, werden velen in het land gekweld door de vraag welke hand God nu precies in de ziekte had. In de 17e eeuw, was ieder er van overtuigd dat God de ziekte had gezonden. De moeiten richtten zich vooral op de vraag naar de schuld en verantwoordelijkheid van de mens. In 1636 ontstond over deze kwestie een discussie tussen artsen en theologen in Holland. Onder andere Van Beverwijck, een arts in Dordrecht, schreef twee pamfletten over dit onderwerp. Het ene, wat dikkere pamflet is allicht bestemd voor vakgenoten, het andere, dunne voor de geïnteresseerde leek.

In dit artikel wil ik de visie die Van Beverwijck in zijn pamflet voor vakgenoten uit de doeken doet nader bezien. Daarna wil ik ingaan op de resultaten van een enquête die Van Beverwijck in 1634 gehouden heeft bij vooraanstaande geleerden van zijn tijd. De antwoorden op die enquête geven een duidelijk beeld van de opstelling van o.a. contra-remonstranten in de bovengenoemde discussie.

Het was de gewoonte de kist open door de stad te dragen, met goed zichtbare, rijk versierde overledene. In pesttijden werd dit gebruik aan bonden gelegd.

Bijna om de tien jaar werd Holland in de 17e eeuw door een pestepidemie geteisterd. Vooral de burgers van de grote steden waren slachtoffer van de zwarte dood. Het ongedierte in de grachten verspreidde de pestbacterie snel. Bacteriën waren in 1636 onbekend. De ratten konden vrij rond lopen, zeker omdat niemand de kracht had de beesten te bestrijden. Niemand kwam op het idee dat het juist de ratten waren die verantwoordelijk waren voor de verspreiding van de gevaarlijke bacterie.

Voor Leiden was een kwetsbare stad vanwege de onhygiënische toestanden. De lakenindustrie in die stad maakte gebruik van urinebaden langs de grachten om de wol te vullen. De urine die 'afgewerkt' was, liet men weglopen in het water. De grachten werden niet in het bijzonder aangewezen als de oorzaak. Wel was de stank die uit de gracht opsteeg gevaarlijk, zoals Van Beverwijck ook schrijft. In zijn dissertatie over het leven en werk van Johan van Beverwijck geeft Baumann een korte beschrijving van de gevolgen van de pest.¹

Van Juli tot einde December 1635 worden gezegd ruim 14000 menschen in de Sleutelstad aai?de pest te

zijn gestorven en in 't begin van het jaar 1636 kwamen daar nog ± 6000 doden hlj.

De colleges van de universiteit werden niet meer gegeven en de rechtspraak werd geschorst. Het Caeciliagasthuis kon de zieken niet meer bergen. terwijl de hele dag de dootsklokken luiden vanwege de vele begrafenis. Het was zelfs zo dat men 's avonds voor eeuwig afscheid nam van de buren, want je wist niet of je de volgende morgen nog zou halen (45).

Bijna twintig jaar na de synode van Dordrecht schreef Van Beverwijck zijn gedegen maar ook felle pamflet *Be-richt van d~ pest* en een populaire uitgave *Kort bericht om de Pest voor te komen*. Beide pamfletten verschenen in 1636 bij François Boels in Dordrecht. In datzelfde jaar woedde in Holland en Utrecht een korte maar hevige pestepidemie. Het is bekend dat veel artsen er weinig voor voelden de *arme* stakkers te helpen. Ook de stadsbesturen waren er huiverig voor dat de patiënten door al de artsen in de stad geholpen zouden worden. Zij zagen de ene na de andere arts ziek worden en sterven. Maar Van Beverwijck wil wél helpen. Hij nam ontslag als stadsarts, toen hij gevraagd werd door het stadsbestuur en vele patiënten, om zich volledig te wijden aan de verzorging van de zieken.² Maar de zorg voor de patiënt neemt de voor-zorg niet weg. Vast en zeker heeft Van Beverwijck het masker gebruikt waarin scherpe kruiden gestopt waren om de invloed van het *besmettelick saet* van de pest tegen te gaan. Ook was hij zeker niet tegen het afschieten van kanonnen in de stad. De kruitdamp kon dat saet immers ook neutraliseren? In zijn pamflet keert hij zich tegen de lichtzinnigheid waarmee sommige artsen, onder het mom van vroomheid, zonder enige bescherming de zieken verzorgen. Maar er zijn ook stads- en kerkbesturen die on-verantwoordelijk handelen. vooral als het gaat om het he-graven van de doden. Veel doden werden immers in de kerk begraven. Het tillen van de zerken kostte de dood-gravers heel wat moeite, ook al omdat sommige gemeen-te-arbeiders zelf al ziek waren. Daarom lieten ze vaak het familiegraf open staan. Over een paar dagen zou het vast weer gebruikt moeten worden. Zo *zaten* de kerkangers 's zondags in een ondragelijke stank. Van Beverwijck vindt dat flink op. Als je wilt dat de stad ontvolkt, dan moet je dit doen, schrijft hij. De zerken moeten na een begrafenis weer horizontaal en de doden kunnen heter buiten de kerk, aan de koude noordkant begraven worden, zo *stelt* hij voor. De ervaring *had* immers geleerd dat warmte gunstig is voor de ziekte.

Terug naar de hoofdvraag van Van Beverwijcks pamflet. De vraag of de pest besmettelijk is, was voor velen niet zozeer een medische, maar veeleer een theologische. Van Beverwijck kiest duidelijk positie. Natuurlijk is er sprake van straf van God. maar dat ontnemt de mens nog niet zijn verantwoordelijkheid de pest te bestrijden.

Het boekje opent met een gedicht van waarschijnlijk Jacob Cats.³ waarin deze de geschiedenis van Gods straf na

de volkstelling door David aanhaalt (2 Samuel 24). De strekking van het gedicht komt overeen met de conclusie van het hele werkje van Vaai Beverwijck; ieder ziet allereerst de straf die op de zonde volgt, maar je moet eerst op God en het eeuwige leven zien en dan pas op de feiten:

*De straffe Davids komt de Stadt en Lant ontsteken,
Den Hemel sent ons vier, de Lucht brengt ons gebre-
Ken:*

*Maer 't end is geen quaet end, dot ons de Heere geeft,
Oock is de door geen doot vvaer door men eeuwig
leeft.*

*Dit zy dun onsen tromt. Doch elck een schout de Ton-
den,*

En oock de plagen selfs, die daerom zijn gesonden.

*Dan die alreede leyt gevvaerschout met den slagh,
Hem eerst tot God, en dan tot raet begeben magh.*

Als God straft, hoeft de mens niet lijdzaam toe te zien. Lijdzaam, bijna zorgeloos gaan bijvoorbeeld de Turken op hun patiënten af. Van Beverwijck verwondert zich daarover. In Dordrecht hoorde hij wat ambassadeur van keizer Ferdinand, de heer van Rucbeecke, *was* overko-men. In zijn standplaats Constantinopel was de pest uit-gebroken. Van Busbeecke wilde met zijn gezin naar een andere wijk verhuizen, maar het werd hem niet toege-staan. Want *het is vergeefs yet te willen ontloopen, dat niet te ontloopen en is* (6), zo geloven de Turken. Als God een mens wilde treffen met deze verschrikkelijke ziekte, dan deed Hij dat, zo schreef Van Busbeecke in een brief aan zijn keizer. Er is geen sprake van besmettelijk-heid, maar van een directe straf van God. Deze overtuiging bewerkt een verregaande nancialance. Hele huisge-zinnen komen rond het bed van een pestlijder op ziekenbezoek. De kleding van een pas overleden patiënt wordt gebruikt om het gezicht mee te wassen (7).

Maar niet alleen onder Turkse moslems kom? deze lijde-lijkheid voor. Ook onder christenen, signaleert Van Be-verwijck. Hoewel de pest zeker een straf van God ge-noemd kan worden, *is het nergens verboden de plagen te schouwen ende daer van syn selven te bevrijden. Anders was de gheheele konste der Medicijne ju alle mensche-lijkee sorge ende naertigheyt te vergeefs* (7). Het is de taak van de arts barmhartigheid te bewijzen, ook al loopt hij daardoor extra gevaar. Want dat is zeker: het opzoeken van pestlijders is niet zonder risico. Besmetting is een reële mogelijkheid.

Van Beverwijck behandelt uitgebreid de manier waarop die besmetting in z'n werk gaat. Kort samengevat komt dat hier op neer:

I. Wat een mens van een pestlijder 'ontvangt', is niet de ziekte zelf, maar het is een soort *uytvloeyingh* een *be-smettelick saet*. Dat 'zaad' dringt op één of andere ma-nier het lichaam of de geest binnen. Het kan ook aan kleding blijven 'plakken', en muren, meubels en in feite alles besmetten.' Zelfs is het mogelijk dat *pestigh*

saet in de lucht, warm gehouden door de zon, tijden kan overleven.⁵

2. Qat zaad groeit in het lichaam van de mens. In het begin van de besmetting is het nog zwak. Omdat het zaad met de uitwaseming uit de mond in de lucht komt, moet het ook bij de 'ontvanger' de kracht van de uitwaseming overwinnen. Een gezond persoon, met een krachtige uitwaseming, heeft minder te duchten van hei *besmettelick saet* dan iemand met een slechte conditie. En ook geldt dat iemand die op sterven ligt, veel gevaarlijker is dan iemand die pas ziek is. Het is alsof het zaad in de patiënt groeit.

Het is duidelijk dat Van Beverwijck verder niets kan zeggen over de preciese oorzaken van de ziekte. Hij blijft steken in een soort agriculture metafoor. De term *saet* functioneert bij hem meer als een beeld voor iets, waarvan hij min of meer vermoedt dat het er is, maar dat hij verder niet kent. Het zal duidelijk zijn dat die onbekendheid, zeker bij de gewone mensen de angst alleen maar bevorderde.

Het *saet* kan, als het is uitgescheiden, heel gemakkelijk lange tijd buiten het lichaam van een mens of dier 'overleven'. Van Beverwijck haalt veel klassieke auteurs aan om dat te ondersteunen. Dat is, in het grote verband van zijn geschrift heel belangrijk: ook als het lijkt alsof de pest 'uit de lucht komt vallen' of, in christelijke termen, door God gezonden wordt, is er wel degelijk sprake van besmetting. Ook bij Calvijn vindt hij steun. In een rondzendbrief schrijft Calvijn:⁶

Daer onstaet een vrage uyt de plompigheyt der menschen, sonder gevoelen van menschelickheyt: Of vvy de Peste niet en vermogen te schouvvven? Sy begeren dat niemant van lucht en sal veranderen, noch besmettelicke ende vergifte plaetschen vermijden...

Ook de hofprediker en gouverneur van Willem II, professor Rivetus in Leiden, heeft in een brief aandacht aan deze kwestie gegeven. Over deze Rivetus wil ik in een volgende paragraaf iets meer zeggen. Het standpunt van die mensen, die de pest als straf van God beschouwen vat hij als volgt samen (15):

1. Zij zeggen dat de pest geen besmettelijke ziekte is, maar alleen een gesel door God gezonden, als straf voor de zonde, zoals blijkt uit het voorbeeld van David uit 2 Samuel 24.
2. Zij halen verder hun bewijs uit Gods voorzienigheid, die niemand kan weerstaan. Hij heeft ieder geteld, die hij wil besmetten of bewaren en dat kan door geen enkele voorzorg tegengegaan worden.
3. De liefde laat niet toe elkaar in het sterven te verlaten.

Maar, zegt Van Beverwijck, terwijl de pest een straf is, evenals de melaatsheid, wordt ze gewoon door *natuurlijke oorzaken* verspreid. En, wat het tweede betreft: de voorzienigheid van God neemt de menselijke verantwoordelijkheid niet weg (16):

De voorsienigheyt Gods en neemt de oorsaken ende middelen nier wech, maer stelt die vast om datse door de selve haer besluyt uyt-voert. [...] Waerom en soude men iade Pest nier mogen doen 't gene geschiet in hongers-noot, oorloghe, vervolginge ende diergelijcke? Want wie sal ontkennen dat God dit al ar samen he-stiert soo datter niet een hair van 't hoeft en valt sonder syn voorsienigheyt? [...] Hier beneffens, dewijl het besluyt Gods ons onbekent is, soo moeten wy soo op de voorsienigheyt steunen dat wy nief o w s en slaen van 't gene tot ons leven ende gesontheyt kan helpen.

Hij verwijst naar de geschiedenis van Paulus in Hand. 27. Paulus weet dat hij en de bemanning van het schip waarop hij vaart, behouden zullen worden. Toch spoort hij de matrozen aan wat te eten zodat ze tegen de stranding bestand zouden zijn.

Het is daarom onbegrijpelijk, zo schrijft Van Beverwijck, dat bepaalde predikanten de mensen vertellen dat ze bij iedere pestlijder langs kunnen gaan, om het volk maar geen vrees aan te praten.

Hij wordt echt boos, als hij schrijft over mensen, predikanten, die beweren dat zij die de pest schuwen. Gods almacht in twijfel trekken. Eens ontmoette hij een predikant die dat stellig beweerde. Je steekt toch ook je hand niet in het vuur omdat je gelooft dat God die toch wel ongeschonden zal laten?, schrijft Van Beverwijck. En pestlijders worden niet bezocht vanwege blindelings vertrouwen op Gods almacht, maar uit liefde (19). De man bestond het zelfs te twijfelen aan Van Beverwijcks geloof in de H. *Schriptide*. Toen Van Beverwijck beslist antwoordde dat voor hem niets boven de Bijbel ging, haalde de onverlaat psalm 91 aan (20):

Ghy en sult de Pest niet vlieden, die in't duyster sluypt, ende dir in den middage verdervet.

Van Beverwijck antwoordde dat hij nooit getwijfeld had of God boven de pest staat. Maar uit deze tekst kan je absoluut niet afleiden dat je de pest niet moet mijden. In de Bijbel staat ook dat Godsvertrouwen kan bewerken dat je duizenden kunt verslaan. Betekent dit dan dat je alleen op duizenden soldaten af kunt gaan. 'Kom nou!', zou van Beverwijck zeggen. Trouwens, in zulke gevallen ging er dan ook meestal een bijzondere openbaring van God aan vooraf, en dat is hier toch niet het geval! Toen hij dat had gezegd, werd zijn gesprekspartner kwaad: hoe zit het dan met vers 11 van psalm 91?

V sal geen quaet wedervaren, ende geen quaet sul tot uwer hutaen genaken. Want hy heeft synen Engelen bevolen van u dat sy u behoeden op alle uwe wegen.

Maar toen was het de beurt aan Van Beverwijck om woedend te reageren. Op welke duivelse universiteit had de dominee dit geleerd? Had immers de duivel dit vers niet misbruikt bij de verzoeking van Jezus?⁷ Het antwoord

van Jezus was toen, en is nu, van groot belang. Onnodig pestlijders opzoeken is God verzoeken;

*Ghy cri sult. seyde ick, uwen Heere uwen God niet ver-
soecken.*

De predikant was stil. Van Beverwijck snoerde hem met zijn schriftuurlijke argumenten de mond.

Conclusie

Met het boekje *Bericht van de pest* geeft van Beverwijck een belangrijke bijdrage aan de discussie over de pest. Enerzijds geeft hij grif toe dat de pest een straf van God is. Anderzijds verdedigt hij met kracht dat de pest besmettelijk is. Als God straft, neemt dat de verantwoordelijkheid van de mens, en de arts niet weg. Zorgeloosheid en blind vertrouwen op Gods almacht keurt hij sterk af. Als arts en als mens honoreert hij het aspect van Gods straf en daarnaast het aspect van de verantwoordelijkheid van de mens. Theologische vragen over voorbeschikking, (on)kenbaarheid van Gods hesluiten, behandelt hij niet, maar hij voelt zich in deze vraagstukken voldoende gesteund door gereformeerde autoriteiten.

De felheid van Van Beverwijck kunnen we alleen begrijpen als we ook kennis nemen van de standpunten waar hij zich zo tegen keert. Daarom wil ik in het volgende artikel een pamflet behandelen dat (wellicht)⁸ representatief is voor Van Beverwijcks opposanten.

P.Th. Bareman

De heer Bareman is docent Nederlands aan de Geref. Scholengemeenschap in Zwolle

¹ Zie: E.D. Baumann, *Johan van Beverwijck in leven en werken geschetst*. Dordrecht, 1910, pag. 45.

² Baumann vermeldt dat Van Beverwijck op 23 september 1636 ontslag kreeg als stadsarts waar deur hij niet langer gehouden en was, tot het examineren van de nieuwe aencomende chirurgijns, pestmrs ende vroevrouwen... (50).

³ Op de titelpagina wordt Cats, de vriend van Van Beverwijck niet genoemd. Rij verschillende korte gedichtjes in het *Bericht van de pest* noemt Van Beverwijck hem expliciet. Juist hij het openingsgedicht is dat niet het geval.

⁴ Van Beverwijck beschrijft hoe sommige mensen kleding van pestlijders gebruiken om zich af te drogen. Wordend is hij daarover.

⁵ Dit woord is in dit verband een anachronisme; niets wijst er op dat Van Beverwijck het *saet* zag als een levend organisme, en zeker niet als een bacterie. Het is eerder een soort gif. Dat woord gebruikt hij ook verschillende keren als synoniem voor *besmettelijk saet*. Overigens gebruikt hij het woord ook als hij de voortplanting bespreekt. Dan is er volgens hem wel sprake van 'iets levends'.

⁶ Geciteerd bij Van Beverwijck, *Bericht van de pest*, Dordrecht 1636.

⁷ Zie: Matteüs 4 : 1.

⁸ De tegenstanders van Van Beverwijck waren rijk zulke enthousiaste schrijvers. Er zijn niet veel pamfletten bewaard, waarin een lijdelijk standpunt verdedigd wordt. Toch moeten die lijdelijke ideeën er wel geweest zijn, getuige de felheid van Van Beverwijck.

SYNODE-INDRUKKEN VI

De week na de Hemelvaartsdag kwam het werk van de synode goed op gang. Meerdere zaken konden in bespreking komen, alhoewel ik daar nog niet alles over vertellen kan. Want het overleg werd meer dan eens onderbroken voor nader beraad in de commissie van voorbereiding. Zo gaat dat op de synode, er wordt veel nagedacht en gezamenlijk gezocht naar de juiste weg. Keer op keer zijn daar tal van afwegingen aan verbonden, die in de plenaire vergadering wel eens anders kunnen uitvallen dan een commissie gedacht had. Dat betekent dan dat de concept-besluittekst moet worden herzien en de bespreking op een later tijdstip wordt voortgezet.

Mijn ruimte om indrukken aan u door te geven is echter beperkt. Ik kan hierin onmogelijk verslagen geven van alles wat gezegd werd. Daarvoor kunt u goed terecht in het *Nederlands Dagblad*, dat ons trouw op de voet volgt. Maar ik zal mij beperken tot het doorgeven van de uiteindelijke besluiten, eventueel voorzien van achtergrondinformatie en nadere toelichting.

Soms echter is die toelichting niet nodig. Zo werden er beslissingen genomen aangaande benoemingen aan de *Theologische Universiteit*, maar daar waren dit keer geen nieuwe namen bij. Ook viel het besluit om te blijven deelnemen aan de *I.C.R.C.* en om het engelstalige blad *Lux Mirndi* te blijven uitgeven dat onder de buitenlandse zusterkerken verspreid wordt. Van dit alles kunnen wij eenvoudig kennis nemen, met dankbaarheid voor de mogelijkheden die wij hebben.

Op donderdagavond 27 mei evenwel viel er een belangrijke beslissing in een geheel nieuwe zaak: met algemene stemmen (!) werd het voorstel aangenomen ren predikant af te zonderen voor de pastorale verzorging van dove en slechthorende (DSH) broeders en zusters.

Een historisch besluit, waarvoor door deputaten baanbrekend werk werd verzet. Ook was 'Dit Koningskind' ter vergadering aanwezig, die voor een video-presentatie zorgde. Zo konden wij kennismaken met de praktische belemmeringen die een dove ondervindt.

Wij zagen een kerkdienst. ... zonder geluid. Je zag de mensen zingen, maar je hoorde niets. Je zag ook het orgel, maar er klonk geen toon. En de dominee op de kansel was met overtuiging bezig iets moois over te brengen, maar je kon niet vermoeden waar hij het over had.

Nu kan iemand denken: zorg dan voor ondertiteling, net als op de televisie. In aangepaste kerkdiensten zie je vaak dat er een overhead-projector wordt gebruikt, die de preke etc. op de wand projecteert. Toch is dat nog een zeer ontoereikende oplossing. Want het probleem is, dat iemand die van jongsaf doof is geweest nooit heeft leren omgaan met taal. Hij kent de betekenis er niet van.

Een leuk voorbeeld hierbij konden wij ontleen aan de aanwezigheid, eerder op die dag, van twee predikanten uit Zaïre. Zij spraken Frans, en ieder die die taal niet be-

heerste voelde zich volslagen machteloos om met die mensen te communiceren. Wat hegin je in zo'n geval met ondertiteling? Niets. Je sult die taal moeten leren, dan pas kom je over.

Zo heeft ook de dove zijn eigen 'taal'. Met onze taal begint hij niet veel. En door die eigen taal heeft hij ook een eigen wereld. Een wereld waarin het stil is en waarin een onvoorstelbare eenzaamheid heerst. Naarmate je je hierin verdiept, koin je steeds meer onder de indruk van de bijzondere aard van deze handicap. Gelukkig wordt er voor deze broeders en zusters al veel gedaan, door 'Dit Koningskind' bijvoorbeeld en door regionale samenwerkingsverbanden.

Toch is in dat geheel een predikant hard nodig. Ja, eigenlijk hadden wij dit al veel eerder moeten doen. Een predikant die de eigen taal spreekt van onze dove broeders en zusters. Hoort dat niet hij Pinksteren, dat icdes het evangelie in zijn eigen taal kan horen? Zo werkt de Heilige Geesi het geloof. De eigen taal is onmisbaar; hoe kun je immers ooit iemand uitleggen wat zondeval is en verzoening, als je daarbij geen woorden kunt gchruiken? In de ambtelijke zorg is dat een groot probleem. 'Hallo' en 'goede-morgen' kun je nog wel overbrengen met een enkel gebaar, maar hoe ga je liet evangelie brengen...?

U zult begrijpen, dat dit besluit met overtuiging werd genomen.

Natuurlijk kan die predikant niet door heel het land heen al de pastorale zorg behartigen. Maar dat is ook de bedoeling niet. Hij zal zijn plaats innemen temidden van de Samenwerkingsverbanden die er al zijn. Hij zal voorgaan in dovendiensten. Daarbij zal hij ook catechisatie geven en bezoeken afleggen voor zover hij daaraan toekomt. Dat zal beperkt zijn, uiteraard, gerekend over heel het land. Maar zijn taak zal tegelijk ook zijn om anderen, die catechisatie geven en pastorale begeleiding aan DSH-gemeenteleden, te instrueren, te begeleiden enz. Dus deze predikant gaat niet alleen zichzelf maar ook anderen bekomen om dit werk te doen.

Overigens, wat de kerkrechtelijke kant betreft, deze predikant zal niets doen zonder medeweten van de eigen kerkeraden van de perinnen die hij bezoekt. Aan hen immers is de ambtelijk zorg voor deze gemeenteleden toevertrouwd. De dienst van deze DSH-predikant maakt daarop geen inbreuk maar is er een ondersteuning van. Zijn werk is gericht op de integratie van DSH-gemeenteleden in de gemeente waartoe zij behoren.

U zult zich kunnen voorstellen, dat het een blijde avond was toen dit besluit viel. Niet in het minst voor de dove broeders en zusters, die op de tribune aanwezig waren en voor wie de hele bespreking simultaan werd vertolkt. Het is onze hartelijke wens, dat (mede) door de dienst van de DSH-predikant het leven van onze dove broeders en zusters tot bloei mag kriincn, in het midden van Christus' gemeente.

Op vrijdag 28 mei gaf de synode aan de deputaten voor de *correspondentie met de Hoge Overheid* een uitbreiding van hun instructie.

Tot nog toe was het o.a. hun opdracht 'te reageren op de door de Hoge Overheid aangekondigde of reeds genomen maatregelen die overal in ons land de dienst van de kerk (art. 27 KO) raken, indien dit van belang is voor de onbelemmerde voortgang c.q. de wettige bescherming van deze dienit...' Een beperkte taakstelling dus. Eén van de classes ondervond dit tot haar teleurstelling, toen zij de depiitaten vroeg te reageren op een wetswijziging die het mogelijk zou maken kinderen de naam van hun moeder te geven. Deputaten antwoorden toen, dat dit buiten hun opdracht viel. Dit was geen bedreiging voor de dienst van de kerk.

Historisch gezien is deze zeer beperkte instructie wel te begrijpen. Wij hebben ons bewust zo opgesteld toen andere kerkgenootschappen zich volop in de politiek stortten en gingen werken met kanselboodschappen. Die kant wilden wij beslist niet op, en dat willen wij nu nog niet.

Thans echter is er wel een toenemende behoefte en noodzaak, om als kerken naar de overheid toe meer signalen af te geven, nu de ene christelijke waarde na de andere in discussie komt. Daarom werd de taak van de deputaten zo geformuleerd: 'te reageren op wetgeving die door de Hoge Overheid wordt voorbereid en duidelijk het belijden van de kerk en/of het leven als christen raakt. ...'

In het verlengde daarvan kregen zij ook de zaak, waarneer te worden bij het Interkerkelijk Contact in Overheidszaken (CIO), en daarna wellicht deelnemer (ter beoordeling van de volgende synode). Het woord 'interkerkelijk' heeft ons hierin steeds afgeschrikt, maar de deputaten konden ons uitleggen dat het hierin niet om een kerkelijke maar om een burgerlijke zaak gaar. Tussen de verschillende deelnemende kerkgenootschappen wordt geen geloofsgemeenschap verondersteld. Ook hoeven deze kerken niet verantwoordelijk te zijn voor standpunten die het CIO inneemt. Maar wel hebben zij zo, en daar gaat het om, middels het CIO een rechtstreeks informatie kanaal van en naar de overheid. Het kan zeer de moeite waard zijn om daaraan deel te nemen. De praktijk aal het leren.

Last but not least: op donderdag 27 mei kregen de deputaten *bijbelvertaling* groen licht om te blijven deelnemen aan de voorbereiding van een nieuwe, eigentijdse vertaling van de Bijbel. Het NBG is daarmee bezig, in samenwerking met anderen, en de mogelijkheid is reëel aanwezig dat het een aanvaardbare vertaling zal worden. Onze depiitaten mogen in het overleg ook hun stem laten horen, ja zelfs werden zij uitgenodigd namen op te geven van supervisoren die op het vertaalwerk zullen toezien. U zult begrijpen dat wij deze trein niet voorbij hebben laten rijden, maar dat we zijn ingestapt. Met alle geluiden die je over het NBG wel eens horen kan is het toch zonneklaar, dat wij van deze instelling afhankelijk zijn wat onze bijbelvertaling betreft.

U ziet, er was en is veel om de Here dankbaar voor te zijn!

B.Luiten

Wij probeerden trouw te blijven

In het meernummer van *Kerkinformatie* blikken verschillende synodaal-gereformeerde synodevoorzitters terug op de periode dat zij dit ambt vervulden. Ds. C. Mak over de synodes van Maastricht (1975) en Zwolle (1977):

De tweede kwestie betreft de besluiten die genomen zijn en aanzien van de theologen M.M. Kuitert en H. Wiersinga. In mijn synodejaren werd de besluitvorming afgerond. Beide keren werd hetgeen ze leerden op bepaalde punten veroordeeld, terwijl ze toch niet werden geschorst of afgezet. Anders gezegd: we hebben geprobeerd duidelijk te zijn t.a.v. het Woord van God en geduld te hebben en aanzien van wie naar ons oordeel dwaalden. Daarmee sloegen we een andere weg in dan in 1926 en 1944. Waarom? Omdat we de kerk niet serieus namen? Of omdat we bang waren voor nieuwe scheuringen?

Rij mij en, schat ik, hij vrijwel alle leden van de generale synode lag het anders: wij probeerden trouw te blijven aan de bijbel en de belijdenis en tegelijkertijd binnen onze kerken gespreksruimte te geven aan wie moeite hadden met onderdelen van dat belijden. Natuurlijk heb ik tot op de dag van vandaag alle publikaties van Wiersinga en Kuitert gelezen, ook hun laatste. Ik moet zeggen, dat me steeds duidelijker is geworden, hoe de in de jaren 1975 tot 1979 genomen synodebesluiten worden geïnterpreteerd: als toestemming om te genieten van een tot dan toe in de gereformeerde kerken ongekende vrijheid. Anderen zijn hen daarin gevolgd. En zo waait er allerlei 'wind van leer' door onze kerk. En het komt steeds vaker voor dat mensen, met wie je daarover in gesprek komt, met overtuiging kwamen, dat dit nu juist het ideaal van de kerk is, zeker in onze tijd.

Ds. Mak is kennelijk teleurgesteld over deze uitkomst. Hij vraagt zich af: heb ik te naïef geweest? De synodeleden hadden destijds veel verwachting van de derde weg: die tussen onbeperkte vrijheid en strakke tuchttoefening in.

Ondanks de effecten van het synodebeleid kan hij nog steeds niet geloven dat deze synodes er verkeerdt aan deden deze derde weg te kiezen. zo zegt hij aan het slot van zijn terugblik.

Geloven bij elektrisch licht

(Het volgende stuk is een beetje moeilijker, maar voor de lezer die doorbijt kan het ontdekkend en verhelderend werken.)

Aan het moderne denken van Kuitert en Wiersinga besteedt In de Waagschaal van 1 mei 1993 aandacht in een eerste artikel van J.O. Kroesen. Wiersinga gaf zijn boek de titel *Geloven bij daglicht*. Het artikel van Kroesen staat onder de kop: *Geloven bij elektrisch licht*. Is Wiersinga wel bij de tijd? Of wil hij nog steeds werken met het licht der rede in een periode dat deze zon allerwegen ondergaat?

Sinds kort is het opnieuw mogelijk geworden in combinatie de namen 'Kuitert en Wiersinga' in de mond te nemen. al zijn het

niet meer hun eigen gereformeerden bij wie zij de meeste verontwaardiging losmaken. Samen hebben ze het heldere licht van de rationaliteit tot een doorbraak geholpen in de Gereformeerde Kerken. Althans, zij waren de representanten en woordvoerders van die beweging. Nu eindelijk kunnen zij de balans opmaken en afwegen, wat in dit heldere daglicht aan de twijfel prijsgegeven, dan wel 'nog' overgehouden moet worden. In zijn *Het algemeen betwijfeld christelijk geloof* voltrekt Kuitert een twijfelend reconstrueren van de traditionele geestelijke bagage die bij hem nog in de schappen ligt. In zijn *Geloven bij Daglicht – Verlies en toekomst van een traditie*, neemt Wiersinga, resoluter, afstand van alles wat verbleekt in het daglicht van de rede (1).

Beiden vertegenwoordigen in hun denken de moderne 'mondige' burger, die ook inzake geloof terugvalt op eigen vermogen. Zij stellen de vraag: 'Wat kan ik nog geloven?', een vraag die het individu en zijn kunnen als vanzelfsprekend neemt. Daardoor wordt het geloof vanzelf een restprobleem ('nog'), afhankelijk van wat er op deze zelf blijft liggen.

Intussen is zich een snel proces aan het voltrekken waarin de moderne vermogende burger vervangen wordt door de postmoderne behoeftige consument. Deze laatste heeft minder vermogen en meer behoeften. Hij kent meer 'geluk', maar minder vrijheid. Hij beweegt zich heen en weer tussen consumentenmarkt en arbeidsmarkt, vrij om daar te kiezen, niet vrij om zich van die beide markten los te maken. Hij heeft minder overzicht over het geheel en is meer in het leven van alledag betrokken. Anders gezegd, het licht is alweer van karakter veranderd. Het heldere daglicht van de rede wordt vervangen door het 'elektrisch licht' van de industriële maatschappij, niet geheel dag, niet geheel nacht, niet geheel vrij, niet geheel onvrij. Kan een modern rationele benadering ook aan deze mens appelleren?

Vanuit welke tijdgeest benadert Wiersinga de vragen die hij bespreekt? Hij staat op een bepaalde manier in de werkelijkheid. Is de positie die hij inneemt niet een positie die op zichzelf reeds snel bezig is tot het verleden te gaan behoren? Volgen? Kroesen zouden de noden van onze tijd wel eens zo kunnen zijn,

dat we ons ijlings moeten haasten enkele kostbaarheden te behouden, die door deze puinruimer al bij het grof vuil waren gezet – we leven in een ondankbare wegwerpmatschappij.

De werkelijkheidsbeleving van Wiersinga is heel anders dan die we beschreven vinden in het boek van Van den Beukel *'De dingen hebben hun geheim'*. Van den Beukel schrijft daar, om zijn vader te typeren:

'Ik zie hem nog scherp voor mij, zoals hij daar zat op de avond dat wij hem in het ziekenhuis opzochten. Die middag was de chirurg bij hem geweest en had hem het resultaat van het onderzoek meegedeeld. Ongeneeslijk. Hij had nog enkele maanden te leven. Hij vertelde het rins en huilde er zachtjes bij. Toen zei hij: "Ik heb tweenzeventig jaar mogen leven en ik heb van elke dag genoten. Ik was zo graag nog een poosje doorgegaan". Dan beschrijft Van den Beukel hoe dat 'gelukkige' leven er uit had gezien. Een eigen boerenbedrijfje met een stuk of 10 koeien, aangeschaft met geleend geld. Crisistijd. Zelf de melk rondbrengen om toch wat te verdienen. Zondag naar de kerk, door de week ouderlingenwerk nog naast het arbeidsintensieve leven. "Ziedaar een paar van de belangrijkste "harde feiten", die genoeg grondstof zouden opleveren voor een biografie met een bittere sirekking. "Een slavenleven", aldus het commentaar van Van den Beukel. Waarom dan toch gelukkig! "Dat kwam, het

hage woord moet er maar uit, omdat hij God kende. God, inet wie hij omging, die hij ontmoette in Ict Woord, tot wie hij sprak in het gebed en van wie hij antwoord kreeg. Wiens licht door hem heen straalde. Dat war war er te genieten viel, dag in dag uit.' De Bijbel weid gelezen. Voor elke gelegenheid een psalm. En in de hongerwinter nog delen van je eigen gebrek. Van den Beukel: 'Dat alles, en veel meer, gebeurde met een volnlaakte vanzelfsprekendheid, waaraan geen woord vuilgemaakt hoefde te worden.'

(...)

Hier zien we nog iets van het gereformeerde leven, de gereformeerde 'ervaring' van de eerste helft van onze eeuw. Voor deze mens had het geloof evengoed met ervaring te maken als dat van Wiersinga, zij het een andere. De vader van Van den Beukel is echter anders geïnstalleerd in de werkelijkheid. Hij is:

Lid van een groep, een gemeente, die als gemeenschap voorafgaat aan zijn individuele bestaan. Hij denkt met die groep mee, niet lijdzaam, maar als een vis in het water.

Zijn leven beweegt zich als één continue gang van duurzaamheid, in arbeid en beroep, in kerkelijk leven. Hij is **wat** hij is. Deze continuïteit is niet alleen die van de vaste ordening, maar ook die van een continu volgehouden veranderingsproces, de christelijke opdracht in 'kerk, staat en maatschappij'. Religieus kenmerkend voor dit leven is juist zozeer het schema 'zonde en genade' (wat Wiersinga denkt), maar de verkiezing. (...) Daartegenover betekent de centrale plaats van de verkiezing in de gereformeerde leer, dat ik het van zulke plotselinge veranderingen niet hoeft te hebben. God weet wel wie ik ben en door alle mislukkingen en betrekkelijke stapjes voorwaarts heen, kom ik er tenslotte wel uit als degene die ik in zijn gedachten ben. (...) de verkozenen doet gewoon, met de nadruk op gewoon.

Deze gereformeerde 'ervarde' God met vreugde. Hij leefde dagelijks onder zijn hoede. We moeten dus niet zeggen dat er bij de oude wanrheden niets te ervaren is. Hier is levende ervaring. We moeten de vraag stellen waarom onze ervaring een andere is (en hoe breed of gedifferentieerd ook dat 'onze' is).

Wiersinga crvaart de dingen anders. En vanuit zijn ervaring van de werkelijkheid stelt hij zijn eisen van 'ervaarbaarheid'. Bij hem vond een doorbraak plaats, vooral van groep naar persoon, naar individu. Nu moet de individu rekenschap afleggen als een zelfstandige grootheid, die geen 'bevoogding' verdraagt en niet op groep of traditie vertrouwt, maar op eigen redelijkheid en voorstellingsvermogen.

De vier verantwoordingscriteria, die Wiersinga noemt, rationaliteit, voorstelbaarheid, **ervaarbaarheid** en operationaliteit, zijn vier criteria van het moderne burgerlijke individu. Niet de calculerende burger, de bourgeois, maar de idealistische, de 'citoyen', die een passie heeft voor de rede, de vaandeldrager, die christelijk geïnspireerd is, naar deze inspiraties zelf verwezenlijkt, op kracht van eigen keuze (9). Wat daarmee niet strookt is voor hem niet 'ervaarbaar'. Dat klopt: Zijn ervaring is een andere, want hij heeft zich anders in de werkelijkheid geïnstalleerd.

Het daglicht van Wiersinga dringt aan op helderheid en voorstelbaarheid. Hei is het licht van de zekere kennis, de iddeen die Descartes 'clairs et distincts' noemt. Hei is dan ook niet verwonderlijk, hoezeer het hier op de voorstellingen aankomt. Wiersinga heeft het zware accent op dat criterium gemeen inet Kuitert. Zij delen dan ook ondanks alle verschillen dezelfde ervaring. Zij hebben deze ervaring tot een doorbraak geholpen en zijn er de woordvoerders van geweest in de gereformeerde ker-

ken. Aan het eind – nu die ervaring gemeengoed is geworden – maken zij het testament op. Ook Kuitert stelt de vraag wat hij uit vroeger tijden overgehouden heeft en waarom.

Vandaag leven we in een maatschappij die onpersoonlijke regelingen en functionele verbanden schept. Ze is een vrij krachtenspel, zakelijk en (soms) rationeel. De individu is daar een niet op zichzelf staande grootheid, maar 'eentje' in een oneindige reeks. Hij is uitwisselbare alledagsmens, opgenomen in vele onoverzichtelijke verbanden. Zijn individuele handelen en inzet maakt niet veel verschil. Voorzover hogere doelen een rol spelen, zijn dat er vele en ze zijn privé.

Zo wordt de mens een probleem voor zichzelf.

Volgens Kroesen is het daarom de vraag, of daardoor de hele theologische probleemstelling niet van karakter zal veranderen. We zijn benieuwd naar het vervolg.

G.J. van Middelkoop

De uitgever van o.a. De Reformatie, het Handboek, de R.B.-serie en Pastoraal Perspectief zoekt een

Uitgeversassistent(e)

Funcitie-eisen

Zijn/haar werkzaamheden zullen voornamelijk bestaan uit:

- kopijvoorbereiding
- promotie
- administratie
- advertentie-werving

We denken aan een zakelijk ingesteld persoon van MBO-niveau, die thuis is in Gereformeerd Nederland, een uitstekende taalvaardigheid bezit en oog heeft voor vormgeving.

Leeftijd tot 30 jaar.

Personen die bekend zijn met het boekenvak en tekstverwerking hebben de voorkeur.

We bieden veelzijdig werk binnen een klein team, een 36-urige werkweek en salaris/arbeidsvoorwaarden volgens de Grafische CAO.

Informatie/sollicitatie

Voor nadere informatie kunt u contact opnemen met de heer J. M. Smit, directeur.

Uw schriftelijke sollicitatie kunt u vóór 2 juli a.s. richten aan de directie.

Oosterbaan & Le Cointre b.v.
drukkers uitgevers

Westwal 45. Postbus 25
4460 AA Goes. tel. 01100-27555

